

ANLATMA ESASINA BAĞLI EDEBİ METİN OLARAK
ZATÎ'NİN ŞEM' Ü PERVÂNE MESNEVİSİ

DR. ÖĞR. ÜYESİ. DR. SADIK ARMUTLU *

ÖZ

Klasik Türk edebiyatında değişik konuların işlenmesinde, şairlere duygularını rahat bir şekilde ifade etme imkânı verdiğiinden mesnevi nazım şekli çok kullanılmıştır. Bu nazım şekliyle pek çok eser yazılmıştır. Bunlar, ya öğreticilik ya da sanat kaygısı taşırlar. Bu ikinci grup edebi zevke hitap ettiği gibi kurmaca oluşlarıyla öne çıkarak, diğer mesnevi-lerden ayrılırlar. Kurmaca mesneviler/metinler, sanata ait duygu ve düşünceyi mesnevi dünyasında okuyucuya sunmayı temel aldığı için öğretici değildir. Kurmaca metinlerde öğretmek esas değil, anlatmak, nakletmek esastır. Edebi metinler, kurmaca özellikler çevresinde ve onun özelliklerini taşıyarak oluşur. Başka bir ifadeyle anlatma esasına bağlı edebi metinlerin öne çıkan yönü kurmaca oluşlarıdır. Anlatma esasına bağlı metinlerde, bir anlatıcı, onu takdim eden biri vardır. Bu anlatıcı, kendisine tanınan sınırsız bir güç doğrultusunda kurguladığı olaylar sayesinde yeni bir dünya kurar. Olay ve olay örgüsü kurmaca dünyasının olmazsa olmazıdır. Anlatma esasına bağlı metinler, bu iki unsurun çevresinde vücut bulur. Olayların cereyanı için şahıs kadrosuna ihtiyaç duyulur. Çünkü olaylar bu kişiler etrafında döner. Olay, zaman ve mekân kavramını da beraberinde getirir. Olayı ister belirli ister belirsiz olsun zamandan ayrı düşünmek mümkün değildir. Olaylar gerçek veya hayali olsun mutlaka bir yerde cereyan ederler. Bu eylemler de mekân unsurunu öne çıkarır. Artık şair, dış dünyadan aldığı unsurlarla yeni ve hayali bir dünya kurmuş/kurgulamıştır. Bu kurmaca dünyaya da belli

* DR. ÖĞR. ÜYESİ. DR. SADIK ARMUTLU, İnönü Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türkoloji Bölümü, Öğretim üyesi. Email: sadik.armutlu44@gmail .com

bir bakış açısı'ndan bakar. Zâtî'nin *Şem' ü Pervâne* mesnevisi de kurmaca dünyasına özgü bir edebi eserdir.

Anahtar Kelimeler: *Şem' ü Pervâne*, Mesnevi, Olay, Zaman, Mekân, Şahıs Kadrosu.

ABSTRACT

In classical Turkish literature, mesnevi form of verse has been widely used in the processing of various subjects, because it allows poets to express their feelings in a comfortable way. Many works were written in this verse form. The purposes of writing are either motivational or artistic. This second group, as well as literary tastes, stand out with their fiction and they are separated from other mesnevis. Fiction mesnevis / texts are not instructive since it is essential to present the feeling and thought of art to the reader in the mesnevi world. It is essential to teach in fiction texts, not to tell, to convey. Literary texts are formed around fictitious features and their characteristics. In other words, the leading aspect of the literary texts based on narrative is the fiction. In narrative texts, there is a narrator, a person who has appointed it. This narrator establishes a new world in the direction of an unlimited power. The event and plot is the sine qua non of the world of fiction. Narrative texts appear around these two elements. Personnel staff is needed for the event. Because events turn around these people. The event brings along the concept of time and space. It is not possible to think separately from the time whether it is specific or uncertain. Events take place in real or imaginary places. These actions also highlight the element of space. Now the poet has established / constructed a new and imaginary world with the elements he has taken from the outside world. This fiction sees the world from a perspective. The *Şem' ü Pervâne* of Zâtî is also a literary work that is unique to the fictional world.

Keywords: *Şem ü Pervâne*, Mesnevi, Incident, Time, Space, Person squad.

چکیده

در ادبیات کلاسیک ترک برای آنکه شاعران در موضوعات مختلف بتوانند نظرات و احساسات خود را به راحتی بیان نمایند شکل مثنوی نظم بسیار رایج بوده است. در این

şekil نظم اثرهای بسیاری نوشته شده است. هدف از نگارش آن ha نیز ya جنبه آموزشی داشته ve ya دلایل هنری. این گروه دوم چون ذوق ادبی را مورد خطاب قرار می دهد از محبوبیت بیشتری نسبت به مثنوی های دیگر برخوردار شده است. مثنوی های داستانی چون پایه های هنری را در مفاهیم خود دارد کمتر از جنبه آموزشی برخوردار می باشد. در این متون بحث های آموزشی ملاک نبوده ve هدف نقل کردن می باشد. در متون نقل شونده معمولاً کسی به عنوان نقال آن را نقل می کند. این نقل کننده در سایه قدرت نامحدودی که به وی داده شده است ve بوسیله حوادثی که در ذهن خویش ایجاد کرده است دنیای جدیدی را بنا می کند. رویداد ve بافتن حوادث از ملزومات ادبیات داستانی می باشد. متون نقل شونده پیرامون این دو عنصر شکل می گیرد. رویداد مفهوم زمان ve مکان را نیز با خود بوجود می آورد. رویداد خواه مشخص ve خواه نا مشخص باشد اما نمی توان آن را از مفهوم زمان مجزا اندیشید. رویداد همچنین خواه واقعی باشد ve خواه خیالی مکانی برای اتفاق افتادن نیاز دارد. این نیز عنصر مکار را پدید خواهد آورد. دیگر شاعر با عناصری که از دنیای بیرون گرفته است دنیای جدید ve خیالی ساخته است. این دنیای داستانی ve خیالی نیز زاویه دید ve پرسپکتیو منحصر به خود را دارد. مثنوی شمع ve پروانه ذاتی نیز از آثار ادبی داستانی می باشد.

کلید واژه ها: شمع ve پروانه، مثنوی، رویداد، زمان، مکان، کادر شخصیتی.

GİRİŞ

XV. yüzyılın sonu ve XVI. yüzyılın ilk yarısında yaşayan Zâtî, 1471 yılında Balıkesir'de doğmuştur. II. Beyazîd, Yavuz Sultan Selim ve Kanunî dönemlerini idrak eden şair, 1546 yılında İstanbul'da ölmüştür. Yazdığı manzum ve mensur eserlerle tanınmış, döneminin önde gelen şairlerinden olan, kolay şiir yazan ve şiir tekniğini iyi bilen bir şair olarak bilinen Zâtî, Türk edebiyatında en fazla gazel yazan şairlerdendir. Zâtî, kaynaklarda "şairler hocası" olarak anılır ve kendisinden övgü ile bahsedilir. Onun öğrencilerinden biri ünlü şair Bakî'dir. Bir diğer ünlü öğrencisi de *Gül ü Bülbül* mesnevisiyle tanınan şair Kara Fazlı'dır.

Onun Bayazid cami avlusundaki küçük dükkânı şiirlerin okunduğu, konuşulduğu ve şiir tartışmalarının yapıldığı akademik bir muhittir. Hayali Bey ve Taşlıcalı Yahya da bu dükkâna gelen şairlerdendir. Kıvrak

bir zekâya, güçlü bir şiir yeteneğine sahip olan Zatî, rindmeşrep ve nüktedan bir kişidir. O, anadan doğma şair yaradılışlı, aynı zamanda çok boyutlu ve çok yönlü biridir.

Zatî'nin en tanınmış eseri *Divan'*ıdır. *Divan'*ından sonra en ünlü eseri *Şem' ü Pervâne* mesnevisidir. Eser, hezec bahrinin “mefâîlün mefâîlün feûlün” kalıbıyla yazılmıştır. 1534'de yazılan ve 3937 beyit olan mesnevinin dili sade ve üslubu akıcıdır. Mesnevi, Kanuni Sultan Süleyman adına yazılmış ve ona sunulmuştur. Eserin konusu Rum hükümdarı Şah Jale'nin oğlu Pervâne ile Çin Fağfuru'nun kızı Şem' arasında geçen aşktır (Armutlu 1998: 230-37) Dolayısıyla bu mesnevi, çift kahramanlı, aşk ve macera konulu eserlerden biridir. Zatî'nin *Şem' ü Pervâne* mesnevisinin Türk ve Fars edebiyatında yazılan diğer *Şem' ü Pervâne* mesnevileriyle isim benzerliği dışında bir benzerliği yoktur. Mesnevinin şimdiye kadar bilinen beş nüshası vardır (Armutlu 1998: 400-3). Mesnevi üzerinde bir doktora çalışması yapılmıştır: Sadık Armutlu, *Zatî'nin Şem' ü Pervâne Mesnevisi (İnceleme-Metin)*, İnönü Üniversitesi SBE, Malatya, 1998. Bu çalışmada verilen beyitler, adı geçen doktora tezinden alınmıştır.

Şem' ü Pervâne, Fars ve Türk edebiyatlarının Klasik mesnevi konusu olduğundan, adı geçen edebiyatlarda başka şairler tarafından da yazılmıştır (Armutlu 2009: 881-997). *Şem' ü Pervâne* mesnevileri önce Fars edebiyatında daha sonra da Türk edebiyatında yazılmıştır. Zatî'nin eseri hem kurmaca hem de düzenleniş ve içerik bakımından aynı zamanda verilen mesaj yönüyle Fars ve Türk edebiyatında yazılan *Şem' ü Pervâne* mesnevilerinden ayrılır. Bu yönüyle eser, türünün orijinali olarak dikkati çeker.

Klasik Türk edebiyatında değişik konuların işlenmesinde çok kullanılan bir nazım şekli olan mesnevi ile pek çok eserler yazılmıştır. Mesnevilerin yazılış amaçları çok çeşitlidir. Bunlardan biri, kendi içerisinde okuyucuya bir şeyler öğretmek, bilgi vermek, yönlendirmek olan öğretici metinler/mesnevilerdir. Diğerleri de okuyucunun edebi zevkine hitap eden ve sanat kaygısı ön planda olan ve de kurmaca oluşlarıyla diğerlerinden ayrılan aşk ve macera mesnevileridir. Zatî'nin *Şem' ü Pervâne* mesnevisi de bunlardan birisidir.

Kurmaca, en genel haliyle sanatsal düzlemde yaratma/uydurma demektir. Bu terim, edebiyatta, gerçek olmadıklarını bildiğimiz ama uyum ve düzen amacıyla doğru kabul ettiğimiz zihinsel/hayali yaratım ürünü

olan metinler için ad olarak kullanılır (Sazyek 2013: 212). Anlatma esasına bağlı edebi türler bu tarz metinlerdir (Aktaş 2013: 19). Bu metinlerde asıl olan anlatma ve nakletmedir. Dolayısıyla bu metinlerin tamamında bir anlatıcı vardır ve anlatıcı kurgulanan olay çevresinde yeni bir âlem kurar. Olay çevresinde gelişen metinler, anlatmaya bağlı metinlerdir. Bu metinlerde vazgeçilmeze bir unsur, olay ve olay örgüsüdür. Olayın oluşumu için de kişilere başka bir ifadeyle şahıs kadrosuna ihtiyaç vardır. Olay, beraberinde zamanı da getirir. Olayı ister belirli ister belirsiz olsun zamandan ayrı düşünmek mümkün değildir. Olay ve olaylar gerçek veya hayali olsun mutlaka bir yerde cereyan eder. Bu eylemler de mekân unsurunu öne çıkarır. Anlatma esasına bağlı bir edebi metin olan Zâtî'nin *Şem' ü Pervâne* mesnevisi de yukarıda bahsedilen unsurlar doğrultusunda ele alınıp incelendi.

1. OLAY/VAK'A

Anlatma esasına bağlı edebi türler, her şeyden önce itibarî bir vak'aya ihtiyaç gösterir. Bu sahaya giren edebî eserlerin hepsinde olay/vak'a asıl unsur durumundadır (Aktaş 1991: s. 47). Olayın meydana gelişi şahıs kadrosuna, mekâna ve zamana ihtiyaç gösterir. Bu üç unsuru birbirinden ayrı düşünmek mümkün değildir. Şahıs kadrosu ifadesi, mekân ve zaman fikrini beraberinde taşır. Yine şahıs kadrosu sözüyle yalnız insanlar değil, olayın zuhurunda rol alan varlıklar da kastedilir. Öyleyse olay/vak'a, her hangi bir alaka ile bir arada bulunan veya birbirleriyle ilgilenmek mecburiyetinde kalan fertlerden en az ikisinin karşılıklı münasebetlerinin tezahürüdür (Aktaş 1991: 48). *Şem' ü Pervâne*'de şahıs kadrosuyla, mekân ve zaman kavramlarıyla birlikte oluşan olay/vak'a, şu şekilde meydana gelir:

Anadolu ülkesinin Jâle isminde yüce bir padişahı vardır. Kendi soyunu devam ettirecek bir oğlunun olmamasına çok üzülür. Taht ve tacının başkalarına kalacağı endişesiyle bütün gününü, kendisine bir çocuk vermesi için Allaha dua etmekle geçirir. Şükûfe isimli cariye ile Kadir gecesi zifaktan sonra Tanrı, ona bir erkek evladı verir ve adını Pervâne koyar. Bu küçük şehzadenin bahtının ne olacağını öğrenmek için Şâh Jâle müneccimleri bir araya toplar. Müneccimler, Pervâne'nin *Şem'* isminde bir kıza âşık olacağını, bu yüzden eziyet çekeceğini, sonunda onunla evleneceğini ve mülkünün genişleyeceğini söylerler.

Şâh Jâle, küçük şehzadedeki anlayış ve kabiliyeti görünce, onu bir hocaya teslim eder. Pervâne kısa zaman içerisinde bütün ilimleri öğrenir. Babası tarafından sınava çekilen ve bunda da başarı gösteren Pervâne, on dört yaşına geldiğinde ok atmasını, silah kullanmasını bilen son derece güçlü ve kuvvetli bir kahraman olur. Şâh Jâle, Pervâne'nin yiğitlikten nasibini aldığını anlayınca, ona Cennet-âbâd isminde bir köşk yaptırır. Bu köşk, ünlü bir nakkaş tarafından süslenir. Nakkâş, Çin Şâhi Fâğfûr'un sarayında gördüğü ve adı Şem'e Bânû olan kızının resmini Cennet-âbâd'a yapar.

Şâh Jâle, Cennet-âbâd'ı şehzadeye sancak olarak verir. Şehzadenin eğitim ve öğretimiyle ilgilenmesi için de Lâlâ Nâsır'ı görevlendirir. Pervâne, kendisi için yaptırılan Cennet-âbâd'a gitmek üzere babası ile vedalaşır. Halk, Pervâne'yi karşılamak için yollara dizilir. Pervâne, Cennet-âbâd'a gelerek tahta geçer. O, köşkün içinde gezerken, güzel bir kız resmi görür ve o resme âşık olur. Günlerce bir şey yiyip içmez, sürekli ağlar ve bu aşk ile içi yanar. Lâlâ Nâsır, Pervâne'ye nasihat eder, öğüt verir. Fakat o bunları dinlemez ve bütün vaktini bu resmin önünde geçirmeğe başlar. Bunun üzerine Lâlâ, Şâh Jâle'ye durumu bildiren bir mektup yazar. Mektubu okuyan padişah oğlunun âşık olduğunu anlar.

Şâh Jâle, Lâlâ'ya yazdığı mektupta, duvardaki resmin kazınmasını ister. Lâlâ, hemen harekete geçer ve yaşlı bir büyücüden bu hususta yardım diler. Büyücü, Lâlâ Nâsır'a şehzâdeyi ava götürmesini teklif eder. Lâlâ, güzel bir ilkbahar günü Pervâne'yi ava çıkması için tahrik eder ve sonuçta başarılı da olur. Pervâne, maiyetiyle ava çıkar, yeterince avlanır ve sonra dinlenmek için otağ kurdurur ve eğlenir. Bu sırada Lâlâ, padişahın kendisine verdiği ve adı Duhân olan Hindli bir köleye köşkün duvarındaki resmi kazıma görevini verir. Pervâne, avda iken Duhân duvardaki resmi kazır. Pervâne, iki hafta sürdürdüğü avlanmadan bıkip duvardaki resmi seyretmek için avı sonlandırıp şehre döner, kasrına girer ve duvardaki resmi göremez. Resmi göremeyen Pervâne deliye döner, akli başından gider ve yere düşer bayılır.

Bayılan Pervâne'nin yüzüne su serpererek ayılmasını sağlarlar. Ayılan Pervâne, tekrar kendinden geçer, yüzünün rengi değişir ve canını teslim ettiği sanılır. Pervâne'nin öldüğünü zanneden saray halkı, yana yana figana başlarlar. Tekrar yüzünü gülsuyu ile yıkarlar. Pervâne, gözlerini açar, inlemekten sesi kısılmıştır. Bu dertle hastalanır, aylarca yanıp yakı-

arak yatar. Tabip, sarı bir hap (ilaç) içirerek, onu iyileştirir. Fakat kısa bir müddet sonra tekrar aklını kaybeder, çıplak bir şekilde dağlara yönelir.

Pervâne, kendinden geçmiş bir halde dolaşırken, kör bir kuyuya düşer, yılan ve akrep başına üşüşür. Bunlarla yakınlık kurar. Pervâne'nin dağlara çıktığı sabah, saray halkı uyanınca Pervâne'yi göremezler. Onu aramaya çıkarlar, fakat bulamazlar.

Lâlâ Nâsır, Pervâne'yi bulmak için şöhretli bir remmalciye gider. Remmalci nokta döker ve Pervâne'nin "doğu tarafında, Yûsuf Peygamber gibi bir kuyuya düştüğünü" söyler. Lâlâ Nâsır ve kalabalık grup remmalcinin dediği yere giderler ve kuyuyu bularak, Pervâne'yi oradan çıkarırlar. Kuyudan üryan çıkan Pervâne'yi giydirir ve saraya götürürler. Lâlâ Nâsır, Pervâne'yi bulanlara hediyeler verir. Fakat Pervâne, Şem'in duvardaki resmini hatırladıkça, kendini kaybeder ve perişan olur. Lâlâ, onu zapt edemeyeceğini anlayınca, zincire vurur ve durumu Şâh Jâle'ye bir mektupla bildirir.

Şâh Jâle, garip işlerle meşgul olan kişileri toplar ve onlara güzel bir resim yapmalarını ister. Şâh Jâle, yapılan resimleri Pervâne'ye gönderir. O da resimlerden yüzünü çevirir ve Şem'in resmini hiç birisine tercih etmez.

Kendi derdine çare arayan Pervâne, nihayet o çareyi sihirbaz Naccâr'da bulur. Naccâr, ağaçtan büyük bir kuş yapar ve o kuşa binerek, Pervâne'nin yanına gider. Ağaçtan yaptığı kuşu da Pervâne'ye armağan eder. Naccâr'ın zincire bağlı olan Pervâne'nin yanına gelmesiyle aklı başına gelir, kalbi safa kesbeder. Bu durumu öğrenen Nâsır, Pervâne'nin yanına gider ve onun zincirini çıkarır. Sonra da Pervâne tahta geçer.

Pervâne'nin gönlünde Şem'i görme arzusu artınca, aklına onun bulunduğu yere uçmak gelir. Yalvarması karşısında, hemen ağaçtan yapılmış kuşu getirirler. Pervâne, kuş gibi uçarak Şem'in sarayına gider. Hocasından öğrendiği ilm-i ihfâ ile gizlice saraya girer. Bu sırada Şem', havuz başında on güzel nedimi ile sohbet etmektedir. Sohbet arasında, çok seyahat eden yaşlı bir hizmetçi, Şem'e Pervâne'nin başından geçenleri bir bir anlatır. Anlatılanlardan etkilenen Şem' de Pervâne'yi görmeden ona âşık olur ve onun saraya gelip yanında olmasını ister.

Pervâne, Şem'in arzu ve isteğini görünce ortaya çıkar. Şem', birden ortaya çıkan kişinin Pervâne olduğunu anlar. Birlikte kalkarlar, Pervâne'nin ağaçtan yapılmış kuşuna bakarlar ve onu bir yerde gizlerler.

Sonra da saraya dönerler. Saraya giren iki âşık, birbiriyle yakınlaşır, içki içer ve eğlenirler. Aradan üç ay zaman geçer ve ilkbahar gelir. İlkbahar gelince de Şem' ile Pervâne eğlence otağını gülistanın içindeki köşke taşırlar. İki âşık tekrar eğlenceye başlarlar. İçkiyi fazla kaçıran Şem', hararetlenir ve soyunarak köşkün havuzuna girer. Şem'i havuzda gören Pervâne de, soyunarak havuza girer.

Birlikte yıkanan ve istekleri hâsıl olan Pervâne ile Şem', havuzdan çıkarak, saraya gider ve eğlenceye devam ederler. Daha sonra iki âşık birlikte yatarlar. Şem ile Pervâne, yatakta gülistanın bekçileri tarafından yakalanır. Pervâne zindana atılır. Pervâne'nin durumuna üzülen Şem'i Dâye teselli eder, onu kurtaracağını söyler.

Dâye, güzel bir helva pişirir ve içine akılları yok eden/hafızadakileri unutturan bir ilaç koyarak, zindana yönelir. Zindancı kapıyı açar. Zindancıya bir altın vererek ona "Düşümde atamı gördüm. Onunla güzel bir yerde oturdum. Bana bir helva pişir ve zindana ulaştır. Helvayı kendi elinle dağıt!" der. "Ben de helvayı getirdim, dağıtayım ki atamın ruhu şad olsun!" Dâye, zindancıya yaptığı helvadan yedirir. Zindancının aklı başından gider. Dâye, anahtarını alır, zindanın kapısını açar ve helvayı zindanda bulunanlara yedirir. Helvayı yiyenlerin hepsinin akılları gider. Dâye, Pervâne'nin bulunduğu yere yönelir, onu tutsaklıktan kurtarır. Kendi elbisesini çıkarıp, Pervâne'ye giydirir ve onun yerine zindana kendisi girer.

Bu sırada Çin padişahı tahtında otururken, gülistanın bekçileri padişahın huzuruna gelir ve olanları anlatırlar. Çin padişahı bu duruma üzülür, Şem' ile Pervâne'yi korkutma yönüne gider.

Zindandan kurtulan ve Şem'den ayrı düşen Pervâne şehirde tek başına yana yana dolaşır. Bu halde dolaşan Pervâne'yi, Dellâle kadın ismindeki kişi görür ve ona: "Ey oğul! Sen kimsin? Bu yabancı yerde ne ararsın?" diye sorar. Pervâne de ona: "Yerimde bir şehzade, burada üftadeyim" diye cevap verir. Dellâle, Pervâne'yi evine davet eder. Birlikte eve giderler. Dellâle kadın ona ikramda bulunur. Pervâne, evde bir kaç gün kalır.

Pervâne, Dellâle kadına başından geçen her şeyi anlatır. Dellâle de ona Şem'e mektup yazmasını söyler. Pervâne, Şem'e bir mektup yazarak, yalnızlığını, ızdırabını ve perişanlığını bildirir. Dellâle mektubu alır, Şem'e götürür. Şem', mektubu okur ve sevinir.

Şem' de Pervâne'ye verilmek üzere bir mektup yazarak Dellâle'ye teslim eder. Dellâle yola koyulur, Pervâne'nin yanına gelerek, mektubu kendisine verir. Pervâne hemen mektubu açarak, okur ve sevincinden ağlar. Şem', mektubunda kendisini babasından istemesini söylemektedir. Şem'in isteğini yerinde bulan Pervâne, memleketine dönmek üzere hazırlık yapar. Pervâne, Dellâle'ye hediyeler verdikten sonra, Cennet-âbâd'a gitmek için yola çıkar.

Cennet-âbâd halkı kaybolan Pervâne'yi ararken, ansızın Pervâne'nin şehire geldiği haberi duyulur. Lâlâ Nâsır sevinir ve haberi getirene ödül verir. Halk, Pervâne'yi karşılamak için yollara dizilir. Pervâne, dualarla karşılaşır. Lâlâ, Pervâne'nin bulunduğunu bir mektupla Şâh Jâle'ye bildirir.

Şâh Jâle, oğlunun bulunduğu çok sevinir ve Pervâne'yi alıp getirmesi için Mesîh isminde birisini onun yanına gönderir. Mesîh, Pervâne'nin yanına gider, babasının davetini kendisine iletir. Pervâne de yol hazırlığına başlar. Pervâne, "zaman-sürat" ve "zemin-tayy" bir ata biner, babasının başkentine ulaşır. Pervâne'nin şehire geleceği duyulunca, Şâh Jâle devletin ileri gelenlerini oğlunu karşılamak için gönderir. Ahali ile birlikte devletin ileri gelenleri Pervâne'yi karşılayıp Cennet-âbâd'a getirirler. Uzun bir ayrılıktan sonra Pervâne, annesi Şükûfe ve babası Şâh Jâle ile tekrar birlikte olur.

Pervâne, Cennet-âbâd'da annesi ile karşılıklı konuşarak, başından geçenleri bir bir anlatır. Şem'in mektubunu da okuyarak, Şem'i babasından istemelerini annesine söyler. Annesi de "Şem'i sana isteyelim" diye cevap verir. Bunun üzerine Pervâne, mutlu bir şekilde annesinin yanından ayrılarak, dinlenmeye çekilir.

Şâh Jâle, oğlunun onuruna bir ziyafet tertip eder. Ziyafet esnasında Şâh Jâle, Pervâne'ye neler yaptığını sorar. Pervâne de annesine her şeyi anlattığını, ondan sormasını ister. Sonra da babasından izin alarak, oradan ayrılır.

Oğlunun ayrılmasından sonra anne, şahın yanına gider. Şâh Jâle eşine: "Pervâne başından geçenleri sana anlatmış. Anlattığını bana söyle" der. Şükûfe de bildiklerini Şâh Jâle'ye anlatır. Bunun üzerine oğluna Şem'i babasından istemeye karar verir. Durumu Fâğfûr'a bildiren bir mektup yazıp mektubu akıllı veziri Bercîs'e verir ve onu elçi olarak Çin'e gönderir.

Şâh Jâle'nin elçisinin geleceği haberi Çin Fâğfûr'una ulaşır. Fâğfûr, elçiyi güzel bir şekilde karşılar ve ikramda bulunur. Sonra Fâğfûr, adet gereği tahtına oturur. Bercîs'i huzuruna kabul eder. Elçi Bercîs, Fâğfûr'a Şâh Jâle'nin gönderdiği mektubu verir. Çin hükümdarı mektubu okur ve elçiye "Maksud ma'lum oldu, gaye anlaşıldı! Düşünelim. Allah ne takdir etmişse o olur" diye cevap verir. Elçi huzurdan izin alarak ayrılır.

Şâh Fâğfûr, kızını verip vermeme hususunda vezirinin fikrini sorar. Vezir de "Kızını yabancı diyara verip, ayrılığı tadacaksın. Ayrılık zordur. Kızının yeri senin yanındır." diyerek fikrini açıklar. Bu düşünceyi olumlu karşılayan Fâğfûr, kızı Şem'i Pervâne'ye vermekten vazgeçer. Durumu izah eden bir mektup yazar ve onu Bercîs'e verir. Mektubu alan Bercîs, hemen yola koyulur.

Bercîs'in Fâğfûr'un başkentinden ayrılmasından sonra, şehirde şiddetli bir fırtına kopar. Hava, simsiyah olur, şimşekler çakar ve sonunda da yumurta büyüklüğünde dolu yağar. Ansızın bir zelzele olur. Dağlardan kayalar kopup gelir, toprak yarılr, etrafı sular kaplar. Kıyamet koptu zannedilir.

Fâğfûr, müneccimleri toplar. Onlara "Niçin halkı bütün bu olanlardan haberdar etmediniz?" diye sorar. Müneccimler de "Bizim de haberimiz olmadı" diyerek cevap verirler. Hükümdarın "Bu durum neyin belirtisidir?" sorması üzerine, müneccimler "Büyük bir savaşın belirtisidir. Fakat sonu hayırla neticelenecektir" karşılığını verirler.

Rûm'a dönen Bercîs, Şâh Jâle'nin huzuruna çıkarak, Fâğfûr'un mektubunu şaha takdim eder. Şâh mektubu açar ve "sana verilecek kızım yok!" cevabını okur. Şâh Jâle hem üzülür hem de kızar. Savaş hazırlığı görülmesini emreder. Savaş hazırlığı tamamlandıktan sonra Şâh Jâle, büyük bir ordu ile Çin ülkesine yönelir.

Bunun üzerine iki taraf arasında şiddetli bir savaş çıkarsa da bir netice alınmaz. Şâh Jâle, Şem'in korunması için gönderildiği kaleyi kuşatır. Topa tutar, fakat sonuç alamaz. Kaledeki yiyeceğin bitmesini beklemeye koyulur. Kısa surede kalede kıtlık baş gösterir. Fakat kaledekilerin yardımına yiyecek yüklü yedi gemi yetişir. Kaledekiler sevinirler. Bunu gören Şâh Jâle, kuşatmadan vazgeçerek, derhal ülkesine geri döner.

Pervâne, bu işin savaşla halledilmeyeceğini anlayınca tekrar gurbeti tercih ederek, ülkesinden ayrılır. Bir gemiye biner, Şem'in bulunduğu kaleye ulaşır ve sahile çıkar. Sahilde Şem'in babası tarafından kaleden

alınıp, saraya götürüldüğü haberini alır. Oradan ayrılarak çöle yönelir. Şem'e kavuşması için Allah'a dua eder. Bu arada Çin başkentine giden bir kervanı görür. Hemen kervana katılır ve kervanla Çin'e ulaşır.

Çin'e gelen Pervâne, Dellâle'nin evine gider. Pervâne'ye ikramda bulunan Dellâle, onun yazmış olduğu bir mektubu Şem'e götürür ve Şem'in cevabî mektubunu da Pervâne'ye getirir. Şem', Pervâne'ye birlikte kaçmayı teklif ederek, onun yapması gerekenleri de bir bir mektubunda yazar.

Pervâne, kıyafet değiştirerek saraya girer ve Şem'in dediği yerde beklemeye başlar. Şem' de cariyelerin yemeğine uyku ilacı koyar. Cariyeler uyuyunca da Pervâne ile sözleştikleri yere gelir. Önceden hazırlanan iki ata binerek Rûm ülkesine hareket ederler.

Bu arada oğlunun tekrar kaybolduğunu öğrenen Şâh Jâle, Çine ulaklar salar, her tarafı aratır fakat oğlu bulunamaz. Üzülür ve sabreder. Bunun üzerine uyuyan Şâh Jâle, rüyasında güneş ile ayın gelip koynuna girdiğini ve kendisinin de ay ile güneşi kucakladığını görür. Uyanır, gözü gönlü ruşen olur.

Daha sonra iki ulak gelerek, Şem' ile Pervâne'nin Rûm ülkesine yönediklerini bildirirler. Şem' ile Pervâne, Rûm diyarına ulaşırlar ve doğruca Pervâne'nin annesinin kasrına giderler. Anne Şükûfe, ikisini de bağrına basar, onlara "Hoş geldiniz" der. Şükûfe, Şem'in hizmetini görmek için yüz kırk cariyeye bağışlarken, baba Şâh Jâle de onurlarına ziyafet tertip eder.

Rûm ülkesinde bu olaylar olurken, Dâye, uyku ilacının tesiri geçince uyanır ve Şem'i göremez. Olay, Şâh Fağfûr'a bildirilir. Fâğfûr, çok sinirlenir. Kızını bulmak için her tarafa ulaklar gönderir. Fakat bir netice alamaz.

Bunun üzerine Şâh Fağfur, Rûm ülkesine bir casus gönderir. Bu casus, Şâh Jâle'nin casuslarından biri tarafından tanınır ve hemen yakalanır, şahın huzuruna götürülür. Casus, kendini ifşa eder. Şâh Jâle de kendisini bağışlar, ona ikramda bulunur. Çin casusuna "Allah, Şem'i Pervâne'ye yandırdı. Şem', burayı mesken edindi. Hayatından memnun!" diyerek, söylediklerini Çin Fâğfûr'una iletmesini ister.

Casus, Rûm ülkesinden ayrılarak, Fâğfûr'un yanına döner ve olup bitenleri anlatır. Şâh Jâle'nin bu hareketinden son derece memnun olan Şâh

Fâğfûr, kızını affeder ve çeyizini Dâye'si ile birlikte beş bin kişi ve yüz katırla gönderir.

Şem'in çeyizinin geleceğini öğrenen Şâh Jâle, karşılanmasını emreder. Dâye, güzel bir şekilde karşılanarak, Şem'in bulunduğu saraya götürülür. Şükûfe'yle tanıştırdıktan sonra çeyizi Şem'e arzeder.

Bir bahar mevsiminin güzel gününde Şem' ile Pervâne'nin düğünü olur. Düğün, yanından nehrin geçtiği sahranın kenarında kurulmuş olan bir şehirde düzenlenir. Buraya yüz çadır kurulur. Kösler dövülür, davullar çalınır ve halk düğüne akın akın gelirler. Sonra Pervâne ile Şâh Jâle düğün alanını teşrif ederler. Şem' de altın şamdanlar eşliğinde getirilir. Devletin ileri gelenleri de şahın yanında yerlerini alırlar.

Yemekler yenir, şerbetler içilir, içkiler dağıtılır. Sazendeler çalar, rakaseler döner. Meslek erbabı hünerlerini gösterirler. Saçılar saçılır, hediyeler verilir. Düğün, adet olduğu üzere yedi gün yedi gece sürer. Sonunda Şem' ile Pervâne vuslat için saraya getirilir ve vuslat gerçekleşir.

İlkbahar bitmiş, yakıcı bir yaz mevsimi başlamıştır. Sıcak bir günde Şâh Jâle sarayında dinlenirken, bir elçi yanına gelir ve Çin Fâğfûr'unun öldüğünü bildirir. Üzülen Şâh Jâle, Fâğfûr'un ölümünü ülkeye duyurarak, matem ilan eder. Haberi öğrenen Pervâne ile Şem' üzülmürler. Şem'in üzüntüsü büyük olur.

Matem zamanı bitince, Şem' ile Pervâne yas için giydikleri siyah elbiseyi çıkarırlar. Şâh Jâle oğlunu saraya çağırır ve ona devlet idaresi ile ilgili nasihatte bulunduktan sonra Pervâne, kalabalık bir toplulukla Çin'e şah olmak üzere yola çıkar.

Pervâne, Şem' ile vedalaşır. Ondan kendisi için duada bulunmasını ister. Şem' ile Pervâne birbirlerine sarılarak ağlarlar. Pervâne gösterişli bir ata binerek, maiyetiyle birlikte Çin ülkesine gitmek üzere Rûm ülkesinden ayrılır.

Pervâne geceli gündüzlü seyahatinden sonra maiyetiyle birlikte Çin ülkesine ulaşır. Ülkenin ileri gelenleri, kalabalık bir topluluk ile Pervâne'yi karşılarlar. Ömrünün uzun, mülkünün geniş olması için niyazda bulunurlar.

Pervâne şehre gelerek, güzel bir saraya yerleşir. Bir müddet sonra da hil'at giyer, tacını takınır ve tahta geçer. Pervâne'nin tahta oturmasıyla Çin ülkesi, eski dirlik ve düzenine kısa sürede kavuşur. Pervâne'nin tah-

ta geçtiği ve ülkenin esenliğe kavuştuğu haberi Şâh Jale'ye ulaştırılır. Habere sevinen Şâh Jâle, Rûm ülkesini baştanbaşa donatır.

Pervâne, Şem'e duyduğu sevgiden dolayı, bir mektup yazarak, onu Çin'e davet eder. Şâh Jâle, on bin kişiyle Şem'i dualarla Çin'e yolcu eder. Şem', bir seher vakti Çin'e ulaşır, Pervâne tarafından karşılanır. Böylece Pervâne ile Şem', Çin ülkesinde birlikte mutlu bir hayat sürerler.

2. OLAY ÖRGÜSÜ

Şem' ü Pervâne mesnevisindeki olayların belli bir plan doğrultusunda sıralandığını görürüz. Olay örgüsü çerçevesinde bir değerlendirme yaptığımız zaman, bütün olayları “dört sütun” üzerine oturtmamız mümkün olabilir. Bu dört saç ayağı; olayın birinci derecedeki kahramanların mensup oldukları muhit, bu muhit içinde dünyaya gelişleri, büyümeleri ve eğitimleri. Birbirine kalbi alaka duymaları ve seyahate karar vermeleri. Birbirine kavuşmak için karşılaştıkları engeller ve bunlarla mücadeleleri. Birbirleriyle evlenmeleri ve mutlu bir şekilde yaşamalarıdır.

Tespit ettiğimiz dört ana olay, başlangıç ile sonuç olarak değerlendirildiğinde, olay/vak'a dört bölüme ayrılır anlamına da gelir. Dört ana olay yani dört bölüm de kendi içinde bir kaç “metin halkaları”ndan meydana gelir. Metin halkaları (Aktaş 1991: 47-56) da "olay/vak'a birimleri"ni (Aktaş 1991: 47-77) oluşturur. Bu dört ana olay birbirine "zamansı-rasal" bağlantılıdır (Aytür 1982: 128) ve birbirlerini kronolojik sıra içinde takip ederler

Olay örgüsü değerlendirmesinde her bir ana olayı/bölümü (S1, S2, S3, S4) şeklinde, metin halkalarını (M1, M2, M3...), metin halkalarının vak'a birimlerini de (VI, V2, V3...) şeklinde gösterirsek, her bölüm, kendi arasında zaman, mekân, şahıs kadrosu dikkate alındığında şu şekilde tasnif edilebilir:

- S1: Pervâne'nin mensup olduğu muhit, bu muhit içinde dünyaya gelişi, büyümesi, eğitimi ve Şem'in resmini görmesi.
- MI: Şâh Jâle'nin çocuğunun olmaması
- VI: Allah'a yalvarması
- V2: Şükûfe ile Kadir gecesi zıfı
- M2: Pervâne'nin doğumu

- M3: Pervâne'nin kaderinin belirlenmesi
VI: Pervâne'deki kabiliyetin görülmesi
V2: Hocaya teslim edilmesi
M4: Eğitimi
V1: Bütün ilimleri öğrenmesi
V2: Güçlü ve kuvvetli bir kahraman olması
M5: Cennet-âbâd'ın yönetimine getirilmesi
VI: Cennet-âbâd'ın süslenmesi
V2: Pervâne'nin Cennet-âbâd'a gelmesi
V3: Cennet-âbâd'ı gezmesi
M6: Pervâne'nin Şem'in resmini görmesi
VI: Pervâne'nin resme âşık olması
V2: Günlerce bir şey yemeyip içmemesi, sürekli ağlaması
S2: Âşık olan Pervâne'nin Şem'i bulması için Çin'e seyahat etmesi, Şem'i bulması, birbirine kalbi ilgi duymaları
M1: Pervâne'nin öğüt dinlememesi
VI: Lâlâ Nâsır, Pervâne'nin durumunu Şâh Jâle'ye bildirmesi
V2: Duvardaki resmin kazıtılması için, Pervâne'nin ava çıkartılması.
V3: Pervâne'ye Şem'in suretini unutması için başka suretler gösterilmesi
V4: Pervâne'nin dağlara yönelmesi
M2: Pervâne'nin Çin'e gitmesi
VI: Pervâne'ye Naccar'ın yardım etmesi
V2: Pervâne'nin ağaçtan yapılmış bir kuşa binerek Şem'in sarayına gitmesi
M3: Şem'in sarayında nedimleriyle sohbet etmesi
VI: Şem'in çok gezen bir hizmetçisinden Pervâne'nin hikâyesini dinlemesi
V2: Şem'in Pervâne'yi görmeden âşık olması

- M4: Pervâne'nin kendisini Şem'e göstermesi
VI: Şem' ile Pervâne'nin birlikte içki içmesi ve eğlenmesi
V2: Şem' ile Pervâne'nin sevişmeleri
M5: Pervâne'nin yakalanıp zindana atılması
VI: Pervâne'nin zindandan Dâye sayesinde kurtulması
S3: Şem ile Pervâne'nin birbirlerine kavuşmak için karşılaştıkları engeller ve bunlarla mücadeleleri
M1: Pervâne'nin şehirde tek başına dolaşması
VI: Dellâle kadının Pervâne'yi evine davet etmesi
M2: Dellâle'nin Pervâne'nin Şem'e mektup yazmasını söylemesi
VI: Şem ile Pervâne'nin mektuplaşması
V2: Mektuplaşmada Dellâle'nin aracılık etmesi
M3: Şem'in Pervâne'ye babasından kendisini istemesini dile getirmesi
VI: Pervâne'nin Cennet-âbâd'a dönmesi
V2: Şâh Jâle'nin oğluna Çin Fâğfûr'undan kızı Şem'i istemesi
V3: Fâğfûr'un vezirin sözüne uyup Şem'i Pervâne'ye vermemesi
V4: Müneccimlerin iki ülke arasında savaş çıkacağını söylemesi
M4: Çin ve Rûm orduları arasında savaş yapılması
VI: Savaşta netice alınamaması
V2: Pervâne'nin Şem'e kavuşmak için yeniden Çin'e yönelmesi
V3: Şem' ile Pervâne arasında tekrar mektuplaşmanın başlaması
M5: Şem'in Pervâne'den kendisini kaçırmamasını istemesi
VI: Pervâne'nin kıyafet değiştirerek saraya girmesi
V2: Şem'in cariyelerin yemeğine uyku ilacı koyması
V3: Pervâne ile Şem'in birlikte kaçmaları
S4: Şem ile Pervâne'nin birbirlerine kavuşmaları, evlenmeleri ve mutlu bir şekilde yaşamaları
M1: Birlikte kaçan Şem' ile Pervâne'nin Rûm ülkesine gelmeleri
VI: Şem'in Pervâne'nin anne ve babası ile tanışması

- V2: Fâğfûr'un kaybolan kızını aramak için Rûm'a casus göndermesi
V3: Çin casusunun yakalanıp serbest bırakılması
M2: Şâh Jâle'nin Pervâne için Fâğfûr'dan Şem'i tekrar istemesi
VI: Fâğfûr'un kızını Pervâne'ye vermesi
V2: Cihazını Dâyesi ile birlikte göndermesi
M3: Şem' ile Pervâne'nin düğünlerinin yapılması
V1: Düğünün nehir kenarında bir şehirde yapılması
V2: Yemekler yenilir, meslek erbabı hünelerini gösterir, saçlar sa-
çılır, hediyeler verilir
V3: Düğünün yedi gün yedi gece sürmesi
M4: Şâh Jâle'ye Çin Fâğfûr'unun öldüğünün bildirilmesi
V1: Rûm ülkesinde matem ilan edilmesi
V2: Şem' ile Pervâne'nin giydikleri matem elbiselerini çıkarmaları
M5: Pervâne'nin Çin'e hükümdar olması için davet alması
V1: Pervâne'nin babasından sarayda devlet idaresi hakkında bilgi
alması
V2: Pervâne'nin kalabalık bir toplulukla Çin'e hareket etmesi
M6: Pervâne'nin Çin halkı tarafından büyük bir sevinçle karşılan-
ması
V1: Pervâne'nin Çin tahtına oturması
V2: Şem'in Pervâne'nin yanına gelmesi
V3: Şem'ile Pervâne'nin birlikte mutlu bir şekilde yaşamaları

Konuyu oluşturan vak'a/olaylar dizisinin birbiriyle bağlantısı yani zincir halinde gelişmesi olan olay örgüsüne göre Şem' ü Pervâne mesnevisindeki olay, zamansırasal bağlantılı bir anlatımla oluşturulmuştur.

Olayda merkezi bir insan vardır. Anlatılan her şey bu kişiyle ilgilidir. Bu kişi, birine ilgi duyar, kavuşmaya engeller araya girer. Zaman ve mekân içerisinde engelleri ortadan kaldırmak ve vuslatı gerçekleştirmek için olaya iştirak eden ikinci derecedeki kişiler ile birinci derecedeki kişiler birbirleriyle mücadele ederler.

Mesnevî'de 'çok yönlü' kahramanlar arasında kader ile belirlenmiş şiddetli kalbî bir alaka vardır. Bu aşkın merkezinde de Pervâne olduğundan olay, Pervâne'nin çevresinde oluşur ve bir zincir halkası şeklinde gelişir.

İkinci derecedeki kişiler etrafında gelişen olayların çok olmaması ve kısaca geçiştirilmesi nedeniyle olayda karışıklık görülmez. Olayın akışı içerisinde nedensellik ağırlık kazanmadığından olaylar, bu kişilerin üzerinde yoğunluk olmaz.

Eserde olayın merkezinde bulunan Pervâne, arzu ettiği objeye kavuşmak ister. Objenin temelinde Şem'e karşı duyduğu aşk vardır. Bu aşk "idealize" edilmiş romantik bir aşktır. Bu aşk olayın ana düğümünü/izlek oluşturur. Şem' özellikle de Pervâne, arzu edilen objeye kavuşmak için bir takım zorluklara katlanır. Entrikalar çevirir, çeşitli şekillerde mücadele yapar ve sıkıntılara tahammül eder. Bunların yanında, iki âşığa engel ve yardımcı olanların etrafında örülen olaylar da vak'anın ana düğümüne bağlı olarak gelişen yan düğümlerdir.

Sonuç olarak, birinci derecedeki kişiler arasındaki kalbi alaka çevresinde cereyan eden Şem' ü Pervâne'deki olay ve olay örgüsünün, halk hikâyelerimizde ve Batı edebiyatında modern romandan önce görülen "romans"larda (Wellek-Waren 1983: 34) geçen olay ve olay örgüsünden farklı olmadığı anlaşılır.

3. ZAMAN

Bir roman ve hikâyede anlatılanlar, mutlaka belirli belirsiz bir zamanda cereyan eder. Böylece zaman unsuru, hikâyenin genel terkiibini meydana getiren temel unsurlar arasına girer. Hikâye veya romanı zamandan soyutlamak mümkün değildir (Tekin 1989: 24). Çünkü her hikâyede/romanda bir saat vardır (Forster 1982: 68).

Şem' ü Pervâne mesnevisinin olay zamanı, Pervâne'nin doğumundan önce başlar. Pervâne'nin Çin tahtına oturup Şem'i de yanına getirmesine kadar devam eder. Mesnevî'de olaylar "zamansız" bağlantılı anlatımla oluşturduğu için zaman da sırasal bir doğrudan gelişir. İleriye gidişler görülmesine rağmen, geriye dönüşlere yer verilmemiştir. Eser, zaman sırasına göre anlatılmakla birlikte, kesin hatlarıyla verilmiş değildir. Yani olayların tarihi zamanı konusunda bir şeyler söylemek mümkün değil-

dir. Mesnevi'deki olayların ve kişilerin herhangi bir tarihi kaynağı da yoktur.

Batılı anlamda tahkiyeli eserlerde gördüğümüz ileri doğru şuur akışlarına rastlanmaz. Bazen ilk bakışta geriye dönüş gibi görünen yerler vardır. Örneğin, Pervâne'nin Cennet-âbâd'ı terk ederek, Şem'in sarayına gitmesi, onunla üç ay güzel vakit geçirmesi, zindana düşerek kurtulması, Dellâle'nin evinde kalıp sonra da Cennet-âbâd'a dönmeye karar vermesi (b. 1460-71) uzun bir zaman dilimine sığarken, bu bölümün bitiminden hemen sonra Cennet-âbâd halkının Pervâne'yi aramaya çıkma olayı (b. 2218-45) ilk bakışta geriye dönme gibi görülse de daha önce anlatılan bir olayın sonraki bölümlerde kahramanların başından geçenleri bir başkasına özetlemesi şeklindedir. Yoksa yeni bir olay zinciri değildir. Bu sebeple bunlar, bir parantez açma olarak kabul edilmelidir.

Olay zamanının ne kadar sürdüğü bilinmemektedir. Sadece Pervâne'nin on dört yaşına kadar olan hayatı yıl olarak (b. 617) belirtilirse de bundan sonra geçen zaman söylenmemiştir. On dört yıllık zaman dilimi de doğması, büyümesi ve eğitimi şeklinde verilerek ayrıntılara inilmez. Bu da bize anlatıcının olayın şöyle veya böyle bir zamanda cereyan edip etmemesi değil, olayın anlatılma süresinin beceriyle düzenlenmesi, dolayısıyla esere, zaman planında derli toplu bir görünüm kazandırma çabası içerisinde olduğunu gösterir (Tekin 1989: 26). Çünkü bir eseri edebilik çizgisine çıkararak, reel zaman değil, anlatıcı tarafından oluşturulan "itibari zaman"dır (Aktaş 1991: 127; Tekin 1998: 26).

Olayların meydana geldiği zamana ait ifadeler çok genel zaman unsurlarıyla verilir. Zamanla ilgili kelimeler aydınlatıcılık görevi üstlenmezler. Belirsizlik göze çarpar. En küçük zaman dilimi "an" (b. 2679, 2690):

O mülki seyr iderken ol zamânda

Görüp dururdu bu ayyârı anda (b. 3274)

sonra da "saat" (b. 2832, 3199, 3582) kullanılır:

Alup Dellâle ol mektûbı gitdi

O sâ'at vardı kasr-ı Şem'e yitdi (b. 3059)

Gün, çok kullanılan zaman unsurudur. "Bir gün" (b. 3032, 3291) "gün" (b. 2978), "falan gün" (b. 3346, 3692) denilmesi belirsizliği gösterdiği gibi "iki gün" (b. 2534, 2680) denilmesi de belirsizliğin yanında zaman sınır-

lamayı gösterir. "Gün"den sonra "ay" (b. 1173, 2534) da belirsizlikle birlikte zaman sınırlı olarak da kullanılır:

O mâha kim olupdur menzil ol cây

Müşerref oldug anda bir iki ay (b. 2412)

Zaman olarak "gece" (b. 2709, 2730, 3161) çok kullanılmıştır. "Seher vakti" (b. 2349, 2776) zaman unsuru olarak eserdeki yerini aldığı gibi zaman dilimi olarak "mevsim"de kullanılmıştır:

İrişdi na-gehân fasl-ı zemistân

Cihâna geldi bir pîr oldı mihmân (b. 1680)

Pervâne ile Şem'in düğününün yapıldığı mevsim "ilkbahar"dır. Şair, bunu şu şekilde gözler önüne serer:

Bahâr irüp cihân olmuşdı hurrem

Hevâdan taze cân bulurdı âdem

Müzeyyen hacleye dönmiş gülistân

Arûs-ı tâze anda verd-i handân (b.3337-38)

Mesnevideki olaylar içerisinde uzun zaman sürmesi gerektiren bir eylem bazen kısaca bazen de bir iki kelime ile ifade edilir. Pervâne'nin Rûm'dan kalkıp Çin'e gitmesi ve Dellâle'nin evini bulması iki beyit içerisinde geçen "gitdi, yitdi" ve "müşerref itdi" fiilleriyle ifade edilmiştir (b. 3031-32). Bu tür olaylarda olay zamanı daralmaları olduğu açıktır. Bununla birlikte Pervâne'nin günlerce "yemeden içmeden kesilmesi" (b. 795), gece gündüz "gözünün yaşının akıtması" (b. 3618), bütün zamanını Şem'in "resminin önünde geçirmesi" (b. 793) olay zamanı uzamasını gösterir.

Şem' ile Pervâne'nin birlikte akşam kaçmaya karar verdiklerinde günün bitmemesi ve akşamın olmaması Pervâne'ye bin yıl kadar gelir. Bu da ruh sıkıntısından doğan zamanın bir türlü geçmeyişini, uzamasını gösterdiği gibi Pervâne'nin psikolojisini de yansıtır. Böylece şair, tasviriyile Pervâne'nin psikolojisi arasında ilgi kurar:

O söze kalbi şöyle oldı mâ'il

O gün ahşam olunca oldı bin yıl (b. 3125)

Veli her dem ana bin yılca oldı

Derûnı âteş-i şevk ile toldı (b. 3141)

Sonuç olarak, mesnevide zaman, ayrıntılara girilmeden, kozmik olarak verilerek, anlatımın bir parçası olarak kullanılır. Uzun bir yol "fulân gün"de biter. Eğlence bir iki gün sürer veya "akıtdı yaşını şâm u sehergâh" gibi anlatımlar, belirsiz bir zaman ifadesinin ağırlığını hissettirir. Anlatımda geri dönüşler olmadığı gibi zaman üstüne zaman bindirme de yoktur. Eserde kaotik bir durum yansımadığı için zaman karışıklığı görülmez.

4. MEKÂN

Olay, şahıs kadrosu ve zaman gibi bazı kavramları da beraberinde getirir. Bu kavramlardan biri de mekândır. Bunlardan mekân, olaya ve onu meydana getiren olay parçacıklarına sahne olan yerdir (Aktaş 1991: 99). Asıl öge olan olayın gerçek veya muhayyel mutlaka bir mekâna ihtiyacı vardır (Aktaş 1991: 44).

Şem' ü Pervâne mesnevisinde de mekân, anlatılan olayın sahnesi durumundadır ve gelişmelere göre çeşitlilik gösterir. Eserde olay, Rûm ülkesinde başlar, Çin ülkesine kadar uzanır. Gelişmeler ise iki ülke arasında olur. Neticede Çin'de sonuçlanır. Olayların gelişmesinde ve bilinen şekilde sonuçlanmasında Rûm ve Çin ülkesi önemli rol oynar. Zira buralar, olay örgüsünü şekillendiren hadiselerin adeta odak noktasıdır. Bu açıdan olaylar geniş bir mekânda geçer.

Olayların geçtiği yer belirtilirken sadece ülke adı verilir. Bu ülke adlarından Rûm ve Çin'in dışında Hindistan (b. 856) ile Hıta (b. 860) geçer. Bu iki ülkeden Hindistan papağanları, Hıta güzel kokunun elde edildiği yer olarak yani bilinen vasıflarından dolayı bahsedilir. Bir yerde de Irak ülkesinin sadece ismi (b. 3541) zikredilir.

Ülke adları yanında şehir adları da belirsizdir. Şâm'ın dışında (b. 2347, 2774, 2790) şehir isimlerine rastlanmaz. Şehirden bahsedilirken "ol şehir" (b. 3348) ifadesi kullanılır. Belirsizlik bildiren mekânlar arasında "yedi iklim" (b. 3068), "yedi deryâ" (b. 3083) da vardır. Bu mekânlar geniş mekân içerisinde değerlendirilir.

Geniş mekân içerisinde değerlendirilmesi gereken fakat ülkelere göre dar mekân olarak kalan, geniş mekânların çokluğu dikkati çeker: Irmak ve sahra kenarı (b. 3348), gülistan (b. 1787), dağ (b. 1201, 1242), köşk (b.

1790), saray (b. 1200, 1209), sahra (b. 2768), Şem'in sarayı (b. 1467), Cennet-âbâd (b. 641), kasr (b. 1126, 1350), gülzâr (b. 1556).

Geniş mekânın yanında, dar mekânlar da vardır. Pervane ile Çin Fâğfûru'nun oturdukları fildişi rengindeki taht (b. 2648, 2651, 2984) ile Pervâne'nin düşerek içinde birkaç gün kaldığı kör kuyu (b. 1211) dar mekân olarak karşımıza çıkar. Ayrıca Şem'in yanında bulunduğu sırada yakalanarak Pervâne'nin atıldığı zindan (b. 1896) ve birkaç gün kaldığı Dellâle'nin evini (b. 2010, 2015) de dar mekân olarak görebiliriz.

Pervâne mekân olarak koca bir Rûm ülkesini yöneten ulu bir padişahın sarayında doğar, on dört yaşına kadar burada yetişir ve eğitim görür. Şehir adı belirtilmese de mekân olarak Pervâne'nin sosyal çevresini oluşturur. Şem'in Çin'e gitmeden önceki hayatı, Cennet-âbâd'da geçer. Güzelliğiyle Cennete, yüceliğiyle feleğe benzeyen (b. 631-642), havası, suyu ve yeşilliğiyle açık ve kapalı mekân olarak karşımıza çıkan Cennet-âbâd'da Pervâne, mutlu bir şekilde yaşar.

Şem'in resmini duvarda gördükten sonra, Pervâne'nin psikolojik durumunda da değişiklik görülür. Kendinden geçmiş, yemeden içmeden kesilmiş ve Şem'i görme hayali ile (b. 795-806) yeknesak bir hayat yaşar. Bu mekân Pervâne'nin özlemlerini karşılayacak olanaklara ve özelliklere sahip olmaktan çıkar ve Cennet-âbâd, bu yeknesak dekorun sönük bir köşesi durumunda kalır.

Böyle bir mekânda yaşayamayan Pervâne'nin hayatı açık/geniş mekân olan dağlar (b. 1196-1209) ve kapalı/dar mekân hüviyetindeki kuyu içerisinde (b. 1210-1226) geçer. Sonra Pervane Çin'e gidip Şem'in sarayında aylarca kalır. Şem'in sarayında kalması, Pervâne'nin psikolojisinde gözle görülür olumlu bir değişikliğe yol açar. Artık o, yaşamanın tadını çıkarmaktadır (b. 1576-1581).

Bundan sonra olaylar, Rûm ile Çin ülkesi arasındaki genellikle geniş, arada bir de dar mekânlarda geçer. Bu mekânlarda Pervâne, bazen mutsuz ve ümitsiz bazen de neşeli ve mutlu bir hayat sürerek, sonunda süreklilik arz edecek huzuru ve mutluluğu yakalar.

Mekân tasvirleri, eserde çok görülür, olay ve kahramanların psikolojik durumlarıyla uygunluk arz eder. "Tecrid" anlayışının sonucu olarak, mekân ve onu tamamlayan varlık ve hadiseler, harici âlemde görüldükleri gibi değil, bunların insan üzerinde bıraktığı intibalar, sebep oldukları haller ifade edilerek tanıtılır (Aktaş 1991:141).

Pervâne'nin psikolojik durumunun yansıtılmasında mekân unsurundan faydalanılmıştır. Mekân unsuru, psikolojik iniş ve çıkışları gösteren bir ibre gibidir:

Yemeden içmeden cümle kesildi
Cihânda ıyş u işret anı bildi (b. 795)

Murâdı anların çün oldı mahsûl
Yine oldılar anlar ıyşa meşgûl

Virüp dururdu fırsat anlara el
Safâ vü zevki kıldılar mükemmel (b. 1866-67)

Yukarıdaki beyitlerden birincisi Pervâne'nin kendi sarayında "yemeden içmeden kesildiğini", son ikisinde de Şem'in sarayında "zevk ve safa sürmesini" göstermesi, aynı kapalı mekân içinde Pervâne'nin inişli çıkışlı psikolojisini yansıtır.

Bu tasvirlerde bazen gerçekçi olma endişesi taşımayan şair, Batı'da görülen hikâye ve romanlardaki mekân tasvirlerinin yüklendiği vazifeleri karşılayacak pasajlara yer vermiştir. Öyle ki Pervâne'nin aşkı uğruna çıldırıp dağlara yöneldiğinde düştüğü kuyu (b. 1210-26), onun arzu edilen "obje varlığı" elde etmek için ıstırapları göstermesi açısından önemlidir.

Olay ve onun geçtiği mekân tasvirleri uzun tutulur. Özellikle savaş ve av sahneleri, düğün törenleri uzun uzun tasvir edilerek, canlı bir şekilde gözler önüne serilir. (b. 954-1012, 2843-2929, 3336-3563). Az olmak kaydıyla mekânın bir beyit içerisinde tasvir edildiği de görülür:

Ulu sahrâ kenârındaydı ol şehir
Gelür uğrardı ol sahrâya bir nehr (b. 3348)

5. ANLATICI VE BAKIŞ AÇISI

Gerek roman sanatı gerekse mesneviler esas itibariyle anlatılacak bir hikâye ile bu hikâyeyi takdim edecek bir anlatıcıya isnad edilir. Burada önemli olan, anlatılacak hikâyeden çok anlatıcının konumudur. Zira

anlatıcı, roman sanatının ve mesnevilerin başta gelen temel unsuru, aynı zamanda "en etkili elemanıdır (Tekin 1989: 9).

Anlatma esasına bağlı edebi türlerde olay, ilk bakışta zannedildiği gibi yazar tarafından aktarılmaz. Yazarın vücut verdiği "itibarî" bir varlık anlatma işini üzerine alır. İtibarî bir varlık olan anlatıcı yazarın dilini kullanarak ait olduğu âleme ait hayat tecrübelerini nakleder. Anlatıcı, naklederken "her şeyi bilen, sezen, anlayan" yönü ile değişik mevkilerde karşımıza çıkar (Aktaş 1991: 96; Tekin 1989: 9).

Bütün bu özellikleri taşıyan anlatıcının hâkim vasfı "İlahî/ömniscient" karakterli oluşudur. Bu bakış açısına bağlı anlatıma "hâkim bakış açısı" denir. Anlatıcı, bu fonksiyonları yerine getirirken gücünü kendisine kazandırılan bakış açısının sınırsızlığından alır (Aktaş 1991: 95). Hâkim bakış açısından hareketle yazılmış eserlerdeki anlatıcıya da "yazar-anlatıcı" adı verilir (Aktaş 1991: 96). Yazar anlatıcının genellikle 3. tekil kişi seviyesinde rolünü oynadığını görürüz (Tekin 1989: 10).

Bu açıdan bakıldığında Şem' ü Pervâne mesnevisinde "yazar-anlatıcı hâkim bakış açısı"nın söz konusu olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Bir başka söyleyişle mesnevi, 3. tekil şahıs anlatıcının ağzından ve bakış açısından nakledilir.

Eserde yazar-anlatıcı, Pervâne'yi on dört yaşında savaş oyunlarını öğrenen, savaşçı bir kişi yapar:

İrişdi çün kim on dördine ol bedr
Nedür bildi cihânda kıymet ü kadr
Silâh u darb u harb u cenge düşdi
Oyun öğrendi bir kaç gün dürişdi (b. 617-618)

veya tahtadan yapılmış kuşa bindirerek Şem'in sarayına uçurduğu (b. 1461-1469) gibi Dâye'ye akılları yok edecek bir helva yaptırarak onu zindandan da kurtarır (b. 1922-42). Şem'e Pervane ile kaçması için plan yaptıran (b. 3118-23) yine yazar-anlatıcıdır. Bütün bunlar 3. tekil şahıs anlatıcının ağzından nakledilir.

Yazar-anlatıcı mesnevide kahramanların ne duyup, düşündüklerini bildiği gibi onların başlarından neler geçeceğini de bilen bir hüviyete sahiptir. Çünkü o, vak'a ve şahıs kadrosu ile ilgili geçmişe ve geleceğe ait her şeyi en ince noktasına kadar bilir. Kendi belirleyici tavrını ortaya koyar. Zira o, anlattıklarını nasıl, nereden, kimden öğrendiğini söylemek

ve belirlemek zorunda değildir (Aktaş 1991: 95). Pervâne'nin âşık olduktan sonra Cennet-âbâd'dan kaçıp kör bir kuyuya düşmesini, yazar-anlatıcı önceden planlamıştır. Bunu "düşeceğini biliyor" ibaresinden anlıyoruz. Fakat düşmesini "aşk şarabı ile sarhoş" olmasına bağlayarak düşüncelerinde özgürce davrandığını göstermek ister:

Bilüp düşeceğin kendüye ol şâh
 Hicâbından yire geçmişdi ol çâh
 Şarâb-ı ışk ile ser-mest ü bî-bâk
 İderken seyri ol meh cüst ü çâlâk (b. 1216-17)

Eser baştan sona kadar bu şekilde devam eder. Anlatıcının her şeyi bilen bir tutumu vardır. Onun bize naklettiklerini, nereden öğrendiğini ve nasıl gördüğünü soramayız. O, bu fonksiyonları yerine getirirken gücünü kendisine kazandırılan sınırsız bakış açısından aldığından, bazen okuyucunun yanında yer alarak bilgelik görevini yerine getirir:

Egerçi kim dimişler şöhret âfet
 Olur amma eyi ad ile râhat (b. 3160)

Eyü ad ile âlem tutar âdem
 Olur cümle cihân içre mükerrem (b. 3162)

bazen de, okuyucu ile eser arasına girer. Çin Fâğfûr'unun ölümü anlatılırken araya girerek, dünyanın geçiciliğinden, vefasızlığından uzunca bahseder:

İnanma ömre kim yokdur bekâsı
 Tayanma sustdur anun binâsı (b. 3629)

Bu âlem bir vefâsuz dil-rübâdur
 Nazar kılmak buna ayn-ı inâdur (b. 3634)

sonra da kaldığı yerden devam eder.

Yazar-anlatıcı anlattıkları üzerinde yorumlara da gider. Yorumlarda kimin yanında yer almak isterse, o doğrultuda yorumunu yapar. Lâlâ Nâsır, Cennet-âbâd'da Şem'in suretini görüp âşık olduktan sonra yemeden içmeden kesilen Pervâne'ye nasihat eder. Pervâne de öğüt dinlemez.

Araya giren yazar-anlatıcı "âşık olana nasihatın acı geleceğini, sevmek onların mesleği olduğundan, öğüt onlara taştan daha sert gelir..." (b. 809-812) diyerek tavrını Pervâne'den yana koyar. Şâh Jâle, Şem'in bulunduğu kaleyi kuşatıp, kale ile dışarının bağlantısını kestiğinde, kalede kıtlık baş gösterir. İçerdekiler zor durumda kaldığı zaman da kendince yorumunu yapar:

Katı müşkil olur kıtlık belâsı

Kişinün olmasın ol âşnâsı (b. 2886)

Yazar-anlatıcı yorum yaparken kahraman-anlatıcıyı da devreye soktuğu olur. Onun ağzından söylenmiş havası verir. Burada kişilerin değil olayların yanında yer alarak olay hakkındaki yorumlarını aktarır. Şâh Jâle, oğluna Şem'i isteyip olumsuz cevap alınca, Şâh Fâğfûr ile savaşıyor. Fakat netice alamaz. Şem', bir plan kurarak Pervâne ile birlikte kaçıp Şâh Jale'nin yanına geldiklerinde Şâh Jâle, onları karşılar ve bağrına basar. Geçmişte meydana gelen olaylar için yorum yapılacaksa, yazar-anlatıcı bunu kahraman-anlatıcının ağzından çıkmış gibi hissettirerek kendi yorumunu yapar:

Başarmadığını ceng ile leşker

Başarur hile vü âlle berâber

Tokuzı âl u hile erlik ondur

Kim âl u hileden arslan zebûndur

Tutulmaz güç ile bir gücün ey cân

Tutulur âl ile amma ki arslan (b. 3231-33)

Bunun yanında yazar-anlatıcı, bazen olayları kahraman-anlatıcıya yaptırır. Sonra kahraman-anlatıcıyı devre dışı bırakarak, kendini ön plana çıkarır. Pervâne'nin Şem'e gönderdiği mektubu kahraman-anlatıcı Dellâle'ye okutur, fakat mektubun içeriğini Dellâle değil, kendisi (yazar-anlatıcı) açıklar:

Okıdı anı ihfâ ile cânân

Namâzında günün güyâ ki Kur'ân

Dimiş ey âftâb-ı âlem-ârâ

Cemâlünden münevver rûy-ı dünyâ

Yüzün on dördidür iy mâh ayun

İder rûşen yidi iklîmi rayun (b. 3066-68)

Şem' ü Pervâne'de yazar-anlatıcının yanısıra "kahraman-anlatıcı"ya da rastlıyoruz. Kahraman-anlatıcı tarafından nakledilen bölümler önemli bir yer tutar. Hem olayın yaşandığı hem de anlatıldığı zaman dilimlerindeki hal ile karşımıza çıkar. Çin hükümdarının ölümü üzerine tutulan yas son bulup da Pervâne Çin'e hükümdar olarak gitmeden önce kahraman-anlatıcı olayın yaşandığı anda ortaya çıkar ve devlet yöneticisinde olması gereken özellikleri sayar:

Ziyâde kıl re'âyâyı ri'âyet

Dilersen iki âlem içre devlet

Hazer kıl almağıl mazlûmun âhın

irişdürme göge dûd-ı siyâhın (b. 3663-64)

Dahi sultân olan âdil gerekdür

O san'atda katı kâmil gerekdür(b. 3668)

Kahraman-anlatıcılar bazen karşılıklı konuşurlar. Bunlar uzun sürdüğü gibi çok kısa da sürebilir. Bu konuşmalar anlatımı güzelleştirdiği gibi kahraman-anlatıcıların psikolojik hallerini de yansıtır. Kavuşma anı, çizilen bir mutluluk resmine benzer (b. 2287-96). Ayrılık da kara bulutlar gibi iç karartıcı manzaralar yansıtır (b. 3707-12) Pervâne, Şem' ile ilk karşılaştığı zaman, kahraman-anlatıcılar olarak karşılıklı konuşmaları (b. 1550-72) birbirine iltifat eden iki kişinin uzun konuşmaları gibidir. Bu da bize "tirad"ları (Boynukara 1977: 233) hatırlatır:

Kahraman-anlatıcıların karşılıklı konuşmaları "dedim-dedi" şeklinde de geçer:

Didi hoş geldünüz ey çeşmi haste

İrişdüm sıhhata bu ben şikeste

Didi Pervâne zahmetler getürdük

Yine tapuna mihnetler getürdük

Didi Dellâle gül yiri olur hâr

Begüm gül gibi baş üzre yirün var (b. 3035-37)

Kahraman-anlatıcı kendi yaşadıklarını anlattığı gibi başkalarından dinlediklerini de nakleder. Pervâne'nin başından geçenleri Şem'e anlatan

Şem'in yaşlı hizmetçisidir. Bu kahraman-anlatıcı da olayı başkasından duymuştur:

Eyitdi Şâh Jâle Rûm Şahu   İrişmiş sakf-ı çarha bârgâh
 Yapar oğluna bir zibâ sarâyı
 Gören Cennet sanurdu ol arayı
 Heves rengini bir nakkâş ezmiş
 Ana sultanumun nakşını yazmış (b. 1508-10)

Ayrıca mesnevide geçen gazellerden üç tanesi hariç, hepsi kahraman-anlatıcının ağzından söylenir.

Şem' ü Pervane mesnevisinde olaylar anlatılırken birçok teknikten istifade edilir. Mesnevide kullanılan anlatım tekniklerini şöyle sıralayabiliriz.

5.1. Anlatma

Anlatma esasına bağlı itibarî metinlerde genellikle egemen olan anlatma yöntemidir. Bu teknikte anlatan kişi hep ön plandadır. Bu kişinin yerini belirtmek gerekirse o, her zaman eser ile okuyucu arasındadır. Böyle bir mevkide o, anlatacağını anlatır, söylemesi gerekeni söyler (Tekin 1989: 71). Bu anlatma tekniğinde anlatıcının her şeyi bilen bir tutumu vardır. Kahramanlar kimdir? Geçmişte hangi olayların içine girmiş çıkmış, başlarından neler geçmiş, şu anda ne duyuyor, ne düşünüyorlar? Bu ve buna benzer türlü yönleri bilen bir anlatıcıdır (Özdemir 1990: 19).

Kısaca, anlatıcının "hâkim bakış açısı"ndan Pervâne'nin yaptıkları, şahıs kadrosu, mekân ve zaman unsurlarıyla birlikte anlatması "anlatma" tekniğine girer. Bu teknik ile anlatıcı her türlü tasarrufa sahiptir ve yer yer esere müdahale ederek kendi varlığını hissettirebilir.

5.2. Gösterme

Bu teknikte, yazarın eser üzerinde tasarrufu en aza indirilir. Anlatma tekniğinde okuyucunun dikkati, anlatan üzerinde iken, gösterme tekniğinde dikkat eser üzerine çevrilmiş, onu seyretmektedir (Aytür 1970: 120). Anlatma tekniğinde olayı değerlendiren, eleştiren, yorumlayan hep anlatıcının kendisidir. Göstermede ise yazar, okuyucuyu olaylar ve kişilerle başbaşa bırakmış, kendisi aradan çekilmiş izlenimini uyandırır (Aytür 1970: 120).

Bu teknikte amaç, dikkati eserde yer alan kişiler üzerine çekmektir. Onların yaptıkları direkt olarak anlatılır. Yani kamera konumundadır. Pervâne'nin Cennet-âbâd'a gideceği haberinde anlatma tekniği kullanılırken, Pervâne'nin karşılanması ise bir kameradan aktarılmaya benzer. Burada devreye gösterme tekniği girmiştir. Anlatıcı eserle okuyucuyu başbaşa bırakır:

Haber geldi ki şehre bu gün ol mâh

İder şehri müşerref olun agâh

Hep ol şehrin kiçi vü ulusu

Ser-â-ser karşı çıkdılar kamusu

Görürler kim gelür bir mâh-çehre

Yüzi nûrından irmiş mihre behre (b. 731-733)

Lâlâ Nâsır'ın Pervâne'nin yanına gidip ava çıkmayı teklif etmesi de gösterme tekniğinin devreye girdiği yerdir:

O dem Pervâne'ye buluşdı Lâlâ

Didi iy nüh felekden kadri a'lâ

Tapun şâh u felek taht u kamer tâc

Cemâlün nûrına hûrşîd muhtâc (b. 943.944)

Şebâbün ahdi vü fasl-ı bahârün

Be-gâyet vaktidür şimdi şikârun

Gel imdi idelüm azm şikâre

Gazal u şîr sen kıl pâre pâre (b. 946-47)

Pervâne'nin ağaçtan yapılmış kuşa binerek, kuş gibi uçup Şem'in kasrına girmesi (b. 1465-69), Şem'in havuz başında on güzel nedimi ile sohbet etmesi (b. 1470-85) gösterme tekniğine girer.

5.3. Tasvir/Tanıtım

Tasvir, mesnevîde en fazla başvurulan anlatım biçimlerinden birisidir. Tasvir, en kısa tanımla "eşyayı görülür hale koyma" sanatıdır (Özön 1967: 113). Yazar bunu yaparken eşya ve insanın bariz vasıflarını gör-

mek, seçmek zorundadır. Dolayısıyla iyi bir gözlemci/müşahid olmak durumundadır.

Yazar, başta Pervâne olmak üzere mesnevideki şahıs kadrosunun mekân ve onu tamamlayan varlık ve olayların tasvirini/tanıtımını yapar. Bunların insan üzerinde bıraktığı intibalar, sebep oldukları haller, ifade edilerek tanıtılır:

Hayvan tasviri:

Hasûda iki gûşî iki hançer
Sabâ pâyından eyler sür'atı cer
Eğer kühsâra azm eser yil
Ve ger sahrâda seyr itse akar seyl
Anun na'l-i semendin çıksa âteş
Has u hânı yakardı yıldırımveş
Urılmış üstine bir zîn-i zerrîn
Felekde mihr idi güyâ ki ol zîn (b. 3491-94)

Gören ol zîn ile dir ol semendi
Hemân kavs-ı kûzahdur sîne bendi (b. 3497)

Mevsim tasviri:

İrişdi nâ-gehân fasl-ı zemistân
Cihâna geldi bir pîr oldı mihmân
Meğer kim uştûr-ı ser-mest idi ebr
Kefen saçdı cihâna itmeyüp sabr
Zemîn anı görüp bozardı rûyı
Dem-i serv-i sabâ saht itdi suyı
Hevâ-yı nerm devşirdi o dem raht
Anünçün oldılar sular katı saht (1680-83)

Mekân tasviri:

Meğer var idi bir şehri mu'allâ

Güzellikde hemân Firdevs-i a'lâ
İçi pür-hûr adı Cennet- âbâd
Gören bende olurdu gamdan âzâd
Ziyâde hûb idi âb u hevâsı
Derûnı toptolu Cennet safâsı
Ser-â-ser çevresi hûb u tarı bağ
İçinden sanmanuz akanlar ırmağ
Görüp her bir tarâvet bâğın anun
Akıdur ağzını suyu cihânun (b. 631-35)

Olay tasviri:

Bulup su yir içinde inkılâbı
Buhâr oldu vü depretdi türâbı
Şu denlü zelzele oldu o sâ'at
Görenler sandılar kopdı kıyâmet
Buhâru'l-mâ bigi oynatdı yiri
Didi eyvâ anun dervîş ü mîri
Harâb oldu niçe âlî binâlar
İrişdi gussalar gitdi safâlar (b. 2695-98)

Yarıldı yir ol dem çıkdı bir su
Nice yirler harâb itdi revân u (b. 2700)

5.4. İç Çözümleme

İç çözümleme tekniği, anlatıcının araya girerek kahramanların duygu ve düşüncelerini okuyucuya aktarması anlamına gelmektedir (Tekin 1989: 81). Anlatıcı bu tebliği uygularken okuyucu ile kahramanların arasına girer ve kahramanın içinde bulunduğu durumu ve zihninden geçenleri okuyucuya aktarmaya çalışır. Aktarmada anlatıcıya düşen görev, kahramanın durumunu inandırıcı ölçüler içinde anlatmaktan ibarettir (Tekin 1989: 81).

Pervâne'nin av dönüşü Şem'in resmini duvarda görmemesi üzerine anlatıcı, Pervâne'nin duygularını okuyucuya şöyle anlatır:

Cihânı nâr-ı âhı tutdı yek-ser
Ki ya'nî şem' ol âteşden ister
Figânı od bigi eflâka çıkdı
Cihân mülkini seyl-i eski yıkdı
Felekde yakdı âhı mihr ü mâhı
Denizler içre büryân oldı mâhı (b. 1131-33)

Anun nahl-i cünûn başına üşdi
Gidip akli başından yire düşdi (b. 1137)

Pervâne'nin kaybolması üzerine bir babanın duygularını aşağıda olduğu gibi,

Oturmuş idi Şâh Jâle gamnâk
Yakasın dest-i hasret eylemiş çâk
Dili seng-i firâk ile şikeste
Revânı rişte-i ümîde beste (b 2263-64)

diyerek nakleden anlatıcı, Pervâne'nin bulunması üzerine aynı kişinin duygularını da şu şekilde dile getirir:

Okıdı açup anı şah-ı âlem
Açıldı gönlü oldı şâd u hurrem
Revân cân virdi yazdı ol ferahdan
Halâs oldı dili bend-i tarahdan
O mektûb üstine saçdı ser-a-ser
Ferahdan gözleri deryâ-yı gevher (b. 2277-79)

Dahi şol denlü virdi müjdegânu
Hesâb itmekde âciz âlem anı (b. 2284)

Anlatıcının, yukarıdaki beyitlerde kaybolma anındaki üzüntü, bulunma haberinin öğrenildiği zamandaki mutluluğu okuyucuya anlatır-

ken, iç çözümleme tekniğini objektif ölçüler içinde kullandığını görürüz. Pervane kaybolduğunda annesi Şükûfe'nin de aynı duyguları taşıdığına şahit oluruz (b. 2380-2396). Pervâne'den ayrılan Şem'in ağlaması, feryadı ve saçlarını yolması (b. 1917-1918), Çin Fâğfûru'nun ölümü üzerine Rûm ülkesi halkının yas tutması, Şem' ve Pervâne'nin üzülüp ağlamalarını anlatıcı, objektif seviyede ortaya koyarken iç çözümleme tekniğine uygun güzel örnekler verir:

Yanup yakıldı ol Şem' durur pâş
 Akıtdı katre katre gözleri yaş
 Şaçın çözdü bulutlar bigi ol mâh
 Akıtdı yaşını şâm u sehergâh
 Kamu halk-ı vilâyet tutdı yası
 Ser-a-ser geydilei- kara libâsı (b.3618-20)

5.5. Montaj Tekniği

Montaj tekniği esas mahiyeti itibariyle bir yazarın başkasına ait olan her hangi bir söz veya yazıyı "kalıp halinde" eserin terkiibinde belirli bir maksat doğrultusunda kullanması demektir (Tekin 1989: 84). Bu bize iktibas sanatını hatırlatır. Amaç şairin söylediklerine inandırıcı bir hava verebilmektir. Söz konusu sanatın günümüzdeki daha doğrusu çağdaş romandaki karşılığı "montaj tekniği"dir (Tekin 1989: 85).

Pervâne kaybolur. Babası her tarafı aratır fakat oğlu bulunamaz. Tek yapacağı bulunma ümidi içerisinde beklemektedir. Yani sabretmesi gerekir. İşte yazar burada devreye girerek, bunu inandırıcı kılmak için bir başkasına ait sözü "kalıp halinde" bu maksat doğrultusunda kullanır:

Bilir olur koruk sabr ile helvâ
 Ne çâre itdi sabr ol şâh-ı aclâ (b. 2213)

Yine Pervane ile Şem' eğlendikten sonra uyurlar ve bağın bekçileri tarafından yakalanırlar. Uykunun tatlı olduğunu, kıyamet kopsa bile kişinin bunu duymayacağını (b. 1884) dolayısıyla birlikte yakalanmalarının doğal olacağını söyleyen yazar, inandırıcı olabilmesi için montaj tekniğine başvurur. Uykunun "küçük ölüm" olduğu sözünü aktarır;

Büyük küçük kamu hâba ezelden
 Dimişler küçük ölüm ulu düşmen (b. 1885)

Aynı şekilde Şem' ile Pervâne'nin birlikte yakalanmalarını, beklenilmeyen bir olay olarak gören yazar, bu düşüncesini pekiştirmek için "görini gelmez kaza" (b. 1899) ibaresini kullanmıştır. Çin Fâğfûru'nun ölüm haberi Şâh Jâle'ye bildirilip baş sağlığı verilirken, ölüm olayı karşısında güçsüzlüğün, bir şey yapamamanın, doğrudan teslim olmanın bir ifadesi olarak yine şair, Kur'an'da geçen bir ayeti, geçtiği söz kalıbıyla (Kur'an: 6/57, 12/40, 40/12) yani orijinal şekliyle aktarmıştır:

Dimişler serverâ el-hükmü li'llâh

Senün ömrün ziyâde kılsun Allah (b. 3593)

Görüldüğü gibi montaj tekniği, asıl metinle taşınan metin (montajlanan parça) arasında uyumluluk arz etmiş (Tekin 1989: 85), eser-okuyucu arasında diyalogu pekiştirmiştir. Esere içerik bakımından katkıda bulunduğu gibi, okuyucu da aydınlatılmıştır.

5.6. Diyalog

Diyalog tekniği, düşünce ve duyguları kişileri konuşturarak belirtme yoludur (Özdemir 1990: 91). Karşılıklı konuşma kişinin o anki durumuna göre telaş ve heyecanına, sevinç ve kederine göre şekillenir ve öylece okuyucuya yansır. Pervâne'nin Cennet-âbâd'a gitmek için anne ve babasıyla veda anındaki konuşmaları (b. 715-18), Lâlâ'nın mektubunu Şâh Jâle'ye getiren habercinin hükümdar ile konuşması (b. 830-40) Lâlâ'nın ava çıkması için Pervâne'ye söylediği sözler (b. 940-47) ve Lâlâ ile remalcinin konuşmaları (b. 1254-67) diyalog tekniğine verebileceğimiz örneklerdir.

Bazen karşılıklı konuşmalar çok uzun olur. Bize "tirad"ları hatırlatır. Şem ile Pervâne'nin ilk karşılaşmaları anındaki konuşmaları da epeyce uzun sürer (b. 1556- 1570) diyalog tekniğine verebileceğimiz örneklerdir.

6. ŞAHIS KADROSU

Şem' ü Pervane mesnevisinde olay, Pervâne'nin kişiliği üzerinde yoğunlaşır ve gelişir. Şem' ise arzu edilen sahip olunmak istenilen obje durumundadır. Bu iki kişinin birbirlerine kavuşmak için verdiği mücadeleler, mesnevinin konusunu teşkil eder. Bunların dışında söz konusu edilen kişilerin tümü, bu aşka yardımcı veya engel olmaları sebebiyle olaylara katılırlar.

Bu durumda şahıslar, metin içinde, daha yerinde bir ifadeyle, olayın oluşu içinde yüklendikleri fonksiyon bakımından önemlidir. Kişileri, yüklendikleri fonksiyonları dikkate alarak gruplandırmak (Aktaş 1991: 152) yararlı olacaktır.

Mesnevinin I. derecedeki olay kahramanları Pervâne ile Şem'dir. Bu iki kişi eserin yazılma nedenidir. Bunlar, eserden çıkarıldığında mesnevinin hiç bir güzelliğinin kalmayacağı da gerçektir. Olaylar bunların kişiliği etrafında örüldüğünden eserde "başkişiler" görevini üstlenirler.

Şem' ile Pervâne'nin etrafında onların dert ve sevinçlerine ortak olan veya engelleyici olanlar II. derecedeki kişilerdir. Bunlar da yardımcı ve karşı güçler olarak ikiye ayrılmaktadır. Bunlar, başkişiler kadar esere nüfuz edemese de başkişinin eksikliklerini tamamlayan; tek, bazen bir kaç yönüyle başkişinin iç dünyasını aydınlatan veya karartan bir niteliğe sahiptirler. Bunlar (şahıs, hayvan, nesne v.b.) başkişiler ile dekoratif/fon karakterler arasında yer alırlar (Stevick 1988: 184, 189).

Eserde bazı kişiler bir an ortaya çıkarlar ve başkarakterlerin üstlenmiş olduğu rolü gerçekleştirmede dekoru tamamlarlar. Bunlar III. derecedeki dekoratif kişilerdir. Esere etkileri söz konusu değildir. Olay içinde fonksiyonları olmadığından fon oluşturan karakter olarak kalırlar (Stevic 1988: 183).

Mesnevideki şahıs kadrolarıyla ilgili genel tespitlerden sonra gruplandırma karşımıza şu şekilde çıkar:

A. I. Derecedeki kişiler/Başkişiler

Pervâne, Şem'

B. II. Derecedeki kişiler/Norm karakterler

II/a. Yardımcı kişiler

Şâh Jâle, Şükûfe, Dâye, Dellâle, Naccâr

II/b. Karşı güçler

Çin Fağfuru, Vezir, Bekçiler

C. III. Derecedeki dekoratif kişiler/Fon karakterler

Üç Vezir, Bercîs, Remmâlcı, Büyücü, Tabib, Askerler, Hizmetçiler, Cariyeler, Beyler, Ağalar, Kapı Halkı v.b.

6.1. Başkişiler

6.1.1.Pervâne

Başkişiler (protagonists), mesnevinin varoluş sebebi olduğundan, eser onlara hayat vermek için yazılır. Bundan dolayı hayatları ve iç dünyaları ayrıntılı bir şekilde anlatılır (Stevick 1988: 182).

Eserin başkişilerinden Pervane, çocuk özlemiyle yanıp tutuşan Rûm hükümdarı Şâh Jâle'nin oğlu olarak dünyaya gelir. Gelenek üzere o, bir hocaya teslim edilir ve devrinin bütün ilimlerini öğrenir. On dört yaşına gelince ok atmasını, silah kullanmasını bilen bir kahraman olur:

İrişdi çün kim on dördine ol bedr
Nedür bildi cihânda kıymet ü kadr

Silâh u darb u harb u cenge düşdi
Oyun öğrendi bir kaç gün dürişdi (b. 617-618)

Baba Şâh Jâle, oğlundaki bu özellikleri görünce Cennet-âbâd isminde bir köşk yaptırır. Köşke gelen Pervane, burada bir nakkaş tarafından yapılan Çin Fâğfûru'nun kızı olan Şem'in resmini görür ve âşık olur. Artık onun dünyasında o resme duyduğu aşktan başka bir şey yoktur. Başlıca arzusu da ona kavuşmaktır. Arzu edilen objeye kavuşmak isteyen Pervane, idealize edilmiş bir âşık karakteriyle karşımıza çıkar. Has-talanması, aylarca bir şey yememesi, Şem'in resminin önünden ayrılma-ması ve nihayet aklını kaybedip dağlara yönelmesi, kör bir kuyuya düş-mesi v.b. gibi davranışlarla Pervâne, elde etmek istediği objeye bağlılığını, düşkünlüğünü ve samimiyetini simgelemiş olur. Bu tanım ziyadesiy-le sübjektif bir tanımlamadır. Bu tip tanımlamalarda belirleyici unsur, yazarın veya anlatıcının şahsi "mit"ine ait değerler bütünüdür.

Bundan sonraki olayları Pervâne'nin iradesinden çok bazı gerçek ve gerçeküstü olaylar ve tesadüfler yönlendirir. Şem'i görme arzusu artınca, aklına onun bulunduğu yere uçmak gelir. Sihirbaz Neccâr yardımına yetişir. Ağaçtan yaptığı bir kuş sayesinde Şem in bulunduğu saraya gelir. Gerek kuyuya düşüp yılan ve akreplerle kurduğu dostluk, gerekse yapı-lan bir kuş maketiyle uçması, Pervâne'yi masallara özgü bir kahraman olarak karşımıza çıkarır.

Pervane Şem'in sarayına geldiğinde, Şem' her şeyden habersizdir. Aralarında iletişimi fon karakter olan ve özelliği çok seyahat eden hizmetçisi sağlar. O, Pervâne'nin başından geçenleri Şem'e anlatmakla görevlidir. Yüklendiği fonksiyonu başaran hizmetçi, Şem'in gönlünde aşk ateşini tutuşturduğu gibi Pervâne'nin fiziki özelliklerini de nakleder:

O mahun şekli zibâdur melekden
Sarây-ı kadr a'lâdur felekden
Güneş gördükçe bedr-i ber-kemâlin
Hicâbından kızar anlar zevâlin

Görenler dirlere ol serv-i bülendi
Kulunuz eyleme âzad efendi (b. 1512-14)

Anlatımdan etkilenen Şem' de Pervâne'yi görmeden âşık olur. Onun saraya gelip yanında olmasını ister. Böylece Pervâne de Şem' için, aranan obje olur. Birbirlerine obje durumunda olan başkışiler arasında bir münasebetin zuhuru kaçınılmazdır. Pervâne'nin kendini göstermesiyle kapalı bir mekânda birliktelik başlar. Birlikte eğlenir, hasret giderirler. Havuza girip birlikte yıkanarak, geleneklerin aksine hareket eder, evlilik öncesi davranışlarda son derece serbest davranırlar.

Aylarca süren birliktelik, dramatik vaziyeti hazırlayan fonksiyonlardan "karşı güç"ün ortaya çıkmasıyla biter. Pervâne, eserin başkışisi olmanın yanı sıra "tematik güç"ü de temsil etmektedir. Tematik güç, olaya ilk dramatik hamleyi veren kişidir (Aktaş 1991: 153). Böylece tematik gücün gelişmesine engel olan "karşı güç" (Aktaş: 154) olarak bağın bekçileri, Pervâne'yi yakalayarak zindana atarlar.

Bu bölümden sonra olaylar, Pervâne'nin Şem' ile evlenmelerine kadar "tematik güç" ile "karşı güç" arasında çeşitli mücadelelerin yanında, entrikaların çevrilmesi, anlık gelişen hadiseler seviyesinde devam eder. Pervâne'nin tutuklanarak karanlıkla başbaşa kalması psikolojisine de yansır. Sıkıntılı haliyle Allah'a yalvarır:

Hudâya eyledi arz-ı münâcât
Didi ey kible-i erbâb-ı hacât
Senâya kudretüm yok âba düşdüm

Halâs eyle beni gird-âba düşdüm

Bu mahbesden çıkar kıl yâre mu'nis

Derûn-ı hütdan mânend-i Yûnus (b. 1903-5)

İslâmî inancını yansıtan bu yalvarma, Pervâne'nin dünyevi motiflerle süslenen hayatına, dinî motif olarak girer. Eserde yok denecek kadar az olan bu dinî motifin ikinci planda kaldığına şahit oluruz. Bu da yazarın duygu, düşünce, kişiliği ve dünya görüşünü yansıtır.

Pervâne'yi hapisten Dâye kurtarır. Pervane, zindandan kurtulur, fakat Şem'den ayrı düşer. Şehirde perişan halde dolaşırken Dellâle kadının dikkatini çeker. Dellâle, Pervâne'yi evine götürür. Böylece bir tarafta tematik güce ait değerler, beslenen saf ve temiz duyguların gerçekleşmesi, bu gerçekleşmeyi isteyen kişilerin dostluk duygusu, diğer tarafta ise karşı güç grubuna ait kişilerin kavuşmayı engelleyen duygulara sahip olmaları ve bu uğurda verdikleri mücadele vardır.

Bundan sonraki olaylar, bir bakıma bu iki gücün mücadele için karşılaşmaları ve çatışma için uygun mekânı seçmelerini yansıtır. Yardımcı fonksiyonuyla Dellâle kadın, Pervâne'ye mektup yazmasını önerir. Karşılıklı mektuplaşma başlar. Bir mektubunda Şem', Pervâne'den kendisini babasından istemesini talep eder. Böylece olay akışı birden hızlanır.

Pervane ülkesine döner, olanları anlatır, neticede Şâh Jâle, Pervâne'ye Çin Fâğfûr'ndan kızını ister. Bu kritik dönemde, karşı gücü temsil eden Fâğfûr'un veziri:

Salup yâd illere n'eylersin anı

Bu deryâ olsa yig anun mekânı

Bu yir ol âftâba yaraşur burc

Bu kal'a olsa hoşdur ol düre dürc

Hayâtun niçün ayru ola senden

Cüdâ olmak degül hoş cân bedenden

Cüdâlık denlü hergiz müşkil olmaz

Cihânda ol kadar bir kâtil olmaz (b. 2630-33)

diyerek, iki sevgilinin birleşmesine engel olur. Şâh Jâle, Şem'i almak için Çin Fâğfûr'una savaş açar. Mekân, dar/kapalı alanlardan geniş alanlara, savaş alanlarına taşınır. Çatışma için uygun mekân olan geniş alanlarda,

tematik güç ile karşı güç birbirleriyle geniş bir kadroyla karşı karşıya gelirler. Fakat bir sonuç alamazlar. Şâh Jâle memleketine döner:

Ne kılsun n'eylesün bu çarh-ı pür-cevr

Murâdı kutbı üzre itmedi devr

Bu ara Şâh Jâle gitdügidir

Olup fâriğ ferâgât itdügüdür (b. 2919-20)

Şâh Jâle, yüklendiği fonksiyonlardan birini yerine getirerek, kadere boyun eğer. Bu hal, yazarın kader anlayışını da aksettirir.

Pervâne, bu işin savaşıyla çözülemeyeceğini anlar ve ikinci kez, arzu edilen objeye kavuşma isteğiyle ülkesini terkeder. O, merhale merhale kendisine engel olan unsurlarla mücadele ederek, Çin'e ulaşır, tekrar Dellâle'nin evine gider. Dellâle aracılığıyla Şem'le mektuplaşır. Sonunda da Şem' ile Pervâne bildikte kaçarak, Rûm ülkesine gelirler. Olaylar bundan sonra olumsuz yönde gelişmez, mutlu sona doğru bir ivme kazanır.

Kızının kaçtığını öğrenen Çin Fâğfûr'u son derece sinirlenir, Rûm diyarına bir casus gönderir. Rûm ülkesinde Çin casusunu tanır, casus tutuklanarak zindana atılır. Tutuklanan casusu Şâh Jâle, serbest bırakır. Onun bu hareketinden son derece memnun olan Şâh Fâğfûr, kızını affeder ve cihazını/çeyizini Dâyesi ile beraber gönderir. Bundan bir müddet sonra da ölür. Çin Fâğfûr'unun ölüm haberi üzerine bütün Rûm ülkesi matem tutar, sonra da Pervâne Çin'e şah olmak üzere yola çıkar. Uzun bir yolculuktan sonra Çin'e ulaşan ve büyük bir törenle karşılanan Pervâne, Çin tahtına oturur, bir müddet sonra da Şem'i yanına getirtir. Artık mutlulukları sonsuzdur. Birlikte mutlu bir şekilde yaşarlar.

6.1.2. Şem'

Mesnevîde olayın kadın kahramanıdır. Bütün olaylar Pervâne'nin kişiliği üzerinde yoğunlaşır bu kişilik etrafında meydana geldiği için Şem', Pervâne ile olan ilişkileri sebebiyle eserde zikredilir. Bundan dolayı Pervâne'de olduğu gibi onun doğumu, çocukluğunun ne şartlar altında geçtiği, yetişmesi ve eğitimi hakkında bilgilere sahip değiliz. Bilinen tek şey Çin Fâğfûr'unun kızı olmasıdır.

Mesnevîde, Şem' adı ilk kez Pervâne için yaptırılan Cennet-âbâd adlı sarayın süslediği bölümde geçer. Ünlü bir nakkaş, Çin sarayında gördüğü ve adı Şem' olan Fâğfûr'un kızının resmini sarayın duvarına yapar:

Ana ol kasr-ı hûbı yazdururken
Revân sûret virüp yazup tururken
Kızı var idi adı Şem'e Bânû
Çerâğî şemsden yakardı o meh-rû
Anun nâ-geh görür nakşın o nakkâş
Derûnında olur resm ol göz ü kaş
Muhabbet hâmesiyle nakşın anun
Sarâyında yazup dururdu cânun (b. 674-77)

Pervâne, bu resmi görünce âşık olur ve seyahate karar verir. Bundan sonra Şem', karşımıza sevda çağına gelmiş bir genç kız olarak çıkar. Pervâne, resmini görüp âşık olduğu kızın sarayına gelir ve öğrendiği ilim ile gizlice saraya girer. Saraya girdiğinde Şem', havuz başında on güzel nedimi ile sohbet etmektedir. Güzelliği;

Ne meh ol mihr-i âlem-tâba benzer
Hata eyler diyen meh-i tâba benzer (b. 1486)

şeklinde dile getirilir.

Çok gezen hizmetçisinden Pervâne'nin hikâyesini dinleyen Şem'in içinde aşk alevi yanar ve Pervâne'yi görmeden âşık olur:

Bu sözi işidtip âh eyledi Şem'
Sarâyı gümleyüp tutuldu her sem'
O dem şâha kulakdan oldu âşık
Didi olsam kenîzek aña lâyık (b. 1527-28)

Eşsiz güzelliğinin yanı sıra dürüst ve azimlidir. Sözünde sadık, sevgisinde vefâkârdır. Aşkı ve sevgilisi uğruna her şeyini terkedip her türlü sıkıntıya katlanacak ölçüde özverilidir. İdeal bir âşık tipi sergiler. Aşağıdaki beyitler, Pervâne'den ayrı düşen Şem'in ruh halini yansıtır:

Yidügüm derd sensiz içdügüm zehr
Çerâğum nâr-ı âh u münisüm kâr
Aduñ esmâ-yı hüsnâ bigi zikrüm

Tecellâ-yı ceâlün dilde fikrüm

Aceb âvâre vü dil-haste oldum

Habâb-ı mey bigi dem-beste oldum (b.2132-34)

Şem' içkinin tesiriyle hararetlenip çıplak bir vaziyette köşkün havuzuna girip Pervâne'yle birlikte yıkanmasının dışında, kadınlığının ön plana çıktığı durumlarda hafif davranışları görülmez. Son derece zekidir. İdeal bir âşık olmasının dışında başka nitelikleri görünmeyen Şem', eserde çoğunlukla geri planda kalmasına rağmen, bazen de öne çıkar ve olayları yönlendirir. Pervâne'ye babasından kendisini istemesini söyleyen;

Bi-hamdi'llah ki atan şâh-ı a'zam

Cihanda izz ü baht ile mükerrerem

Varup ana beni iste pederden

Ola tâ kalbimüz sâfi kederden

Visâle tâ ki debdil ola hicrân

Bu mürde cismüme yine gele cân (b. 2145-47)

Çin ülkesinden kaçmaya karar verdiklerinde Pervâne'ye akıl veren, ona ne yapması gerektiğini öneren ve gerekli bütün hazırlıkları yapan da Şem'dir:

Ben itdüm hâzır iki esb-i tâzî

Durur tomârveş râh-ı dırâzı (b. 3118)

Yolun ben kaydını gördüm müretteb

Süvâr olup ol iki ata bir şeb

Saralum kendümüz muhkem ulakvâr

Ulak şansın görenler bizi ey yâr

Bu gice hâzır ol uğrı kapuda

Şikâr olur bigi sabr it pusuda (b. 3120-22)

Şem', güzelliği ve yönlendirici vasfı, duygularındaki samimiyetle idealize edilen bir âşık tipidir. Hayatının başlıca gayesi aşktır. Yaptığı her şey buna yöneliktir Bundan dolayı "yalıncat kişi" özelliği taşır. Zira bu kişi, tek bir nitelik ya da düşünceden oluşur (Forster 1982: 108). O, aşk ve sevdiğiyle birlikte olmaktan başka bir düşünce taşımaz. Bu yönüyle

Pervâne'den daha realisttir. Zira Pervâne, hükümdar oğlu yani şehzadedir. Sorumluluğu vardır. Aşkı ön plana çıkardığından Pervâne, duygularıyla mükemmel, fakat realiteden uzak bir tip olarak karşımıza çıkar.

6.2. Norm Karakterler

Başkişiler ve fon karakterler arasında her iki tipin özelliklerine sahip karaktere norm karakter denir. Norm karakter, başkişiler kadar esere nüfuz edemese de başkişinin eksikliklerini tamamlayan tek, bazen bir kaç yönüyle başkişinin dünyasını aydınlatan bir niteliğe sahiptir. Bunlar, amaç olmaktan ziyade bir amacı gerçekleştirmek için kullanılan araçlardır (Stevick 1988: 184).

Olayların yönlendirilmesinde önemli fonksiyonları yüklenmişlerdir. Yüklendikleri fonksiyonları ve gerçekleştirdikleri işleri dikkate aldığımızda aşağıdaki kişiler norm karakter olarak karşımıza çıkarlar:

6.2.1. Şâh Jâle

Rûm ülkesi padişahı ve Pervâne'nin babasıdır. Adil, merhametli ve cömerttir. Sınırsız zenginliği vardır. Kalabalık bir orduya sahiptir. Bu özelliklere sahip olan Şâh Jâle'nin yıllarca çocuğu olmamıştır. Pervâne doğunca tacına ve tahtına varis olacağı düşüncesiyle çok mutlu olur:

Adûya kalmaz âhir taht u tâcum

Olur ben nakl idicek ol du'âcum (b. 536)

Şâh Jâle, bir baba olarak üzerine düşen görevleri yerine getirir. Pervâne'nin iyi bir eğitim görmesini sağladığı gibi on dört yaşına gelince de kendisine Cennet-âbâd isimli bir saray yaptırır.

Pervâne, Cennet-âbâd'da Şem'in resmini görüp âşık olduğunda günlerce bir şey yemez. Durumu öğrenen ve duvardaki resmi kazıtıp Pervâne'nin dağlara yönelmesine sebep olan Şâh Jâle'dir. Bununla beraber Pervâne'ye Şem'i babasından istemek için bir mektup yazarak veziri Bercîs'e veren ve onu elçi olarak Çin'e gönderen yine Şâh Jâle'dir.

Çin Fâğfûru'nun mektuba olumsuz cevap vermesi üzerine Şem'i Pervâne'ye kavuşturmak için savaşı bile göze alan ve büyük bir ordu ile Çin'e yönelen Şâh Jâle'nin kendisidir:

Bunu çün gördi Şâh incindi gâyet

Temevvüc itdi deryâ-yı şecâ'at

Ser-â-ser beglere saldı ulağı

Eyitdi cengiçün görün yarağı (b. 2723-24)

Hemân şeh mülk-i Çin'e azm itdi

Karâr u sabr-ı âşık bigi gitdi (b. 2759)

Onun da duyguları vardır. Pervâne kaybolduğunda aşırı derecede kederlenen, üzülen ve sabır örneği gösteren (b. 2192-2217) Şâh Jâle, oğluna kavuştuğu anda aşırı derecede neşeli ve cömert (2429-2487) duygularla karşımıza çıkar.

Şâh Jâle, eserde Pervâne'nin yanında yer alan ve hep olumlu yönleriyle karşımıza çıkan bir norm karakterdir. Bu özelliğiyle başkışilerin kavuşmalarını sağlamak noktasında aracı olarak bir görev icra eder. Bu niteliğiyle o amaç olmaktan ziyade, bir amacı gerçekleştirmek için kullanılan bir araçtır.

6.2.2. Şükûfe

Pervâne'nin annesi ve Şâh Jâle'nin eşidir. Aktif bir rolü yoktur. Anne olması yanında, Pervâne'nin derdini dinleyen ve ona ortak olan (b. 2377-2428) bir arkadaş, bir dost fonksiyonu yüklenmiştir. Pervâne duygularını ilk kez Şükûfe'ye açtığında onu mutlu eden cevabı verendir:

Gözün sil dökme encüm ey ogul sen

O mâhı menzilüne irgürem ben

Atasına kılalum çok dilekler

Ana gönderelüm dürlü belekler

Sana od bigi Şemci yandururlar

Murâdun şem'ini uyandururlar (b. 2424-26)

Şem' ile Pervâne birlikte kaçıp Rûm ülkesine gittiklerinde onları karşılayıp bağrına basan Şükûfe'dir. Şem'in hizmetini görmesi için ona yüz kız bağışlaması, cömert kişiliğini gösterir.

Pervâne, habersizce Çin'e gidip tekrar döndüğünde, oğluna kavuşan Şükûfe'nin ruh hali bir annenin taşınması gereken duygular bütünüdür:

O mihri görmez olaldan Şükûfe

Cemâli bedri irmişdi husûfe (b. 2380)

Görüp hürşidini oldı ferah-şâd
Revân ol serv oldı gamdan âzâd
Ferahdan gözlerinün akdı yaşı
Pür oldı nûr-ı şâdî içi taşı
Didi hoş geldün ey rûh-ı revânım
Ferahdan cismüme sığmadı cânım (b. 2385-87)

Şükûfe, oturduğu sarayın dışında görünmeyen, her zaman geri planda kalan, fakat oğlunun mutlu olması için yüklendiği fonksiyonu yerine getiren aracı bir norm karakterdir.

6.2.3. Lâlâ Nasır

Pervâne'nin lalası ve Cennet-âbâd'ın yöneticisidir. Bunun dışında bir görev yüklenmez. O, sadece bir emir kuludur, verilen görevleri yapmakla mükelleftir. Özellikleri şu şekilde belirtilir:

Meğer bir kulı var idi kadîmi
Katında hasekîsi vü nedîmi
Ziyâde ehl-i tedbîr adı Nâsır
Be-gâyet fikri gökçek akı vâfir
Anı Pervâne'ye şah itdi lâlâ
Dimeye tâ anun sözine lâ-lâ (b. 707-709)

Aldığı emirle saraydaki Şem'in resmini bir köleye kazıtarak Pervâne'yi mutsuz kılan odur. Kaybolan Pervâne'nin bulunması için bütün imkânları harekete geçiren yine Lâlâ Nâsır'dır. Lâlâ Nâsır, Pervâne ile olan ilişkilerinde efendisi Şâh Jâle'nin buyruklarını yerine getirme görevini yüklenen norm karakterdir.

6.2.4. Naccâr

Pervâne'yi Şem'in sarayına ulaştırmada araç olan kişidir. Sihirbaz özelliğine sahiptir:

Meğer var idi bir üstâd-ı Naccâr
O fenne şöyle olmuşdı hevâdâr
Peri düzse eğer kim bâl açardı

Melekler bigi göklerde uçardı

Eğer kim senge düzse ol per ü bâl

Yirinden kuş bigi uçardı fil-hâl (b. 1380-82)

Pervâne'nin Şem'e kavuşamama noktasında içine düştüğü sıkıntıyı, ağaçtan yaptığı bir kuşla gideren bir fonksiyonu vardır. Naccâr, aracı bir norm karakter olarak, Pervâne'ye uçağı andıran ağaçtan bir kuş yapar ve ona binen Pervane, Şem'in sarayının önüne kadar gider (b. 1461-67), Bunun dışında Naccâr, her hangi bir görev üstlenmez.

6.2.5. Şâh Fâğfûr

Çin hükümdarıdır. Pervâne'nin sevgilisi olan Şem'in babasıdır. İki âşığı birleşmelerindeki asıl engeldir. Son derece akıllı ve siyasetçi bir kişiliği vardır. Çok fonksiyonlu yönüyle karşımıza çıkar. Şem ile Pervâne'nin birlikte yakalandığında ikisini birbirinden ayırıp, onları korkuttuğu gibi onları yakalayan bağın bekçilerini de öldürten Fâğfûr'dur:

Getürdüp şâh cümle didebânı

Geçürdi tîgdan ol sâ'at anı (b. 1964)

Şem'i Pervâne için kendisinden isteyen Şâh Jâle'ye vermeyip durumu aşağılayıcı bir şekilde Rûm hükümdarına ileterek savaş çıkmasına ve binlerce kişinin ölmesine sebep olan Fâğfûr Şâh'tır. Şem'in Pervâne ile kaçtığını öğrenince son derece sinirlenen Fâğfûr, bir baba olarak şu duyguları taşır:

Gazabdan ağlariken güldi kah kah

Didi gördünmi bu mel'ûna vah vah

Yüreğe urdı bir bî-misl yâre

Bulunmaz tâ ölince ana çâre

Kimün kim bir kamer-tal'at kızı var

Nuhûset menziline yıldızı var

Gerekdür kız meseldür cümle yirde

Yidi yaşında ya yirde ya erde (b.3248-51)

Bunun yanında kızının bulunması için Rûm ülkesine casus gönderen, casusun yakalanıp Şâh Jâle tarafından serbest bırakıldığını öğrenince,

kızını affedip cihazını Dâye'si ile birlikte göz kamaştırıcı bir şekilde gönderen (b. 3303-3335) yine Şâh Fâğfûr'dur.

Fağfur Şâh, norm karakter olarak çok fonksiyonludur. Şem'i Pervâne'ye vermeyerek olayın düğümlenip trajik bir hâl almasına sebep olduğu gibi, kızını Pervâne ile evlendirerek olayın olumlu bir şekilde neticelenmesine yardımcı olan bir karakter olarak eserdeki yerini alır.

6.2.6. Dâye

Şem'in dadısıdır. Şem'e en yakın kişidir. Şem'in zor anlarında ona yardım etmek görevini üstlenir. Pervâne hapse girdiğinde Şem'i teselli ederek, Pervâne'yi kurtaracağını söyleyen hep Dâye'dir. Dâye, yaptığı helvanın içine akılları yok eden bir ilaç koyarak, Pervâne'yi zindandan kurtardığı gibi, elbisesini Pervâne'ye giydirip onun yerine zindana giren kişidir:

Varup Pervâne'den refc itdi bendi

Ol âzâd eyledi serv-i bülendi

Libâsını çıkardı aña virdi

Anun yirine def'i kendü girdi (b. 1938-39)

Ayrıca Dâye'yi Şem'in cihazını götüren ekibin başında da görürüz. Bunların dışında başka bir fonksiyonu yoktur.

6.2.7. Dellâle

Kim olduğu belli olmayan bu kişi, zindandan kurtulup şehirde tek başına dolaşırken Pervâne'nin yanına gidip onunla konuşan kadın olarak karşımıza çıkar. "Pîre-zen" vasfıyla belirtilmesi, onun yaşlı kadın olduğunu gösterir. Dellâle şu nitelikleri ile anlatılır:

Meğer var idi bir Dellâle karı

Ekâbir hânesine girme kârı

Oğul kız hasretin çekmiş be-gâyet

Kim anun şefkati olmaz rivâyet

Ne yirde görse bir miskîn garîbi

Olur bimâr ise anun tabîbi (b. 1993-95)

Dellâle, yüklendiği fonksiyon itibariyle Pervâne'nin kötü duruma düştüğü zamanlarda onun yanında yer almış, ona yardımcı olmuştur. Pervâne'yi evine davet ederek bir kaç gün misafir ettiği gibi Şem' ile irtibatını mektup aracılığıyla sağlayan (b. 1992-2103) odur.

Pervâne ikinci kez Şem'i görmek için Çin'e gittiğinde yine Dellâle'nin evinde kalır (b. 3033-49), mektup aracılığıyla (b. 3050-59) Şem ile bağlantısını Dellâle sağlar. Bu niteliğiyle norm karakter Dellâle, eserin başkişileri arasında mektup getirip götürmekle iletişimi sağlayan bir araç olarak görev yüklenir.

6.2.8. Bercîs

Şâh Jâle'nin üç vezirinden biridir. Özelliği akıllı olmasıdır.

Meger var idi şâhun üç vezîri

Anun dâna idi gâyetde biri

Utârid-fıtnat u Bercîs-haslet

Yüzinde berk urur nûr-ı sa'âdet

Anun Bercîs adı bir güzel pîr

Koya çarha zemîni itse tedbîr (b. 2510-12)

Bercîs sadece Şâh Jâle'nin Pervâne'ye Şem'i istediğini bildiren bir mektubunu elçi olarak Çin Fâğfûru'na götüren ve aldığı cevabi mektubu Jâle'ye getiren (b. 2595, 2716) bir fonksiyonu icra eder.

6.2.9. Vezir

Silik bir norm karakterdir. Kimliği ve niteliği olmayan bu karakter, sadece bir yerde görülür. Şem'in Pervâne'ye verilmemesi gereğini Fâğfûr Şâh'a telkinde bulunarak, iki ülke arasında savaş çıkmasına sebep olur. Ayrıca Şem' ile Pervâne'nin kavuşmasına engel olan kişidir. Bundan dolayı olumsuz bir fonksiyon yüklenir:

Hudâ virdi tapuna bir dürr-i pâk

Senün mülkünden olsun bari hakkâk

Salup yâd illere n'eylersin anı

Bu derya olsa yig anun mekânı

Bu yir ol âftâba yaraşur burc

Bu kal'a olsa hoşdur ol düre dürc
Hayâtun niçün ayru ola senden
Cudâ olmak degül hoş can bedenden (b. 2629-32)

6.3. Fon Karakterler

Bu karakterler, çeşitli karakterlerden oluşmuş bir gruptur. Bir boyut kazanmaksızın tamamen isimsiz bir ses olarak kalırlar. Sadece eserde yapıyı işleten çarkların dişleri gibidirler (Stevick 1988: 183).

Şem' ü Pervâne mesnevisinde bir an için ortaya çıkan ve başkişinin üstlendiği rolü gerçekleştirmede dekoru tamamlayan karakterler şunlardır:

6.3.1. Tabîb

Pervâne, Şem'in resmini görünce âşık olur ve düşer bayılır. Tabîb, bir fon karakter olarak ortaya çıkar, verdiği sarı bir ilaçla Pervâne'yi iyileşir. Böylece başkişinin hastalığındaki sahne düzenindeki yerini alır (b. 1180-1181)

6.3.2. Remmâl

Pervâne'nin kaybolduğunda Lâlâ Nâsır'a onun yerini söyleyen fon karakterdir:

Belâ ihvânına nâ-geh buluşmuş
Varup Yûsuf bigi bir çâha düşmüş
Dilersen başuna gün toga anı
Yüri gün togısmdan iste anı (b. 1265-66)

6.3.3. On Güzel Nedim

Şem'e, havuz başında bulunduğu sırada arkadaşlık eden kişilerdir (1477-1484) Havuz başında dekoru oluştururlar.

6.3.4. Hizmetçi

Şem'e havuz başında Pervâne'nin başından geçenleri anlatan kişidir. Şem'in havuzunun başındaki nedimlerle birlikte (b. 1506) dekoru oluşturanlardan birisidir.

6.3.5. Cennet-âbâd Halkı

Gerek kendisine sancak olarak verilen Cennet-âbâd'a geldiğinde gerekse kaybolup bulunduğu Pervâne'yi karşılayan topluluktur (b. 730).

6.3.6. Kalabalık Asker

Pervâne'yi karşılamak için harekete geçen grup:

Kapunun halkı atlandı ser-â-ser

Gelüp bir yire bu enbûh leşker

O sa'at karşı gitdiler o şâha

Kevâkib bulışa ya'ni ki mâha (b. 2228-29)

6.3.7. Müjdecî/Beşîr

Pervâne'nin bulunması sahnesinde, Lâlâ Nâsır'a haber veren ve karşılarında müjde alan (b. 1296-1302) kişidir.

6.3.8. Heyk/Haberci

Lâlâ Nâsır'ın mektubunu Şâh Jâle'ye götüreren (b. 2255) fon karakter.

6.3.9. Beyler-Ağalar

Şâh Jâle tarafından oğlu Pervâne'nin karşılanma dekorunu tamamlayan fon karakterler:

Buyurdı pâdşâh begler agalar

Seher şeh-zâdeye karşı duralar (b. 2349)

6.3.10. Kapı Halkı

Şâh Jâle'nin elçisinin geleceğini öğrenen Fâğfûr'un elçiyi karşılamak için gönderdiği topluluk (b. 2537).

6.3.11. Şâh Jâle ve Fâğfûr'un Askerleri

İki ülkenin ordularının karşılaştığı savaş alanı dekorunu oluşturan askerler (b. 2776)

6.3.12. Ulaklar

Pervâne'nin Çin'e gittiğini öğrenen Şâh Jâle'nin oğlunu bulmaları için gönderdiği kişiler:

Ulaklar saldı râh-ı mülk-i Çîn'e

Yayıldı cümle peyki mülk içine (b.3175)

6.3.13. Elçi

Fâğfûr Şâh'ın ölüm haberini Şâh Jâle'ye ulaştıran (b. 3586) fon karakteridir.

Ayrıca Pervâne'nin zindana düştüğünde, zindanı bekleyen (b. 1928) görevli, Pervâne'nin düğününde yer alan çalgıcılar, rakkaseler, hizmet eden binlerce güzel, uzun boylu dil-rübâlar, içki dağıtıcılar, sofraya yayan çarşıgırlar, yardımcılar ve hizmetçiler (b. 3391-3520) düğün meclisinin dekorunu oluşturan fon kahramanlardır.

Bunların yanında Pervâne'nin av meclisinde mücadele edip avladığı hayvanlar (b. 1006-1011) ve başkişilerin bindikleri atlar (b. 982-87, 3490-92) birer birer fon karakterdir. Zira bunlar av meclislerinin dekorunu oluştururlar.

Görüldüğü gibi fon karakterlerin esere ve başkişilere her hangi bir etkide bulunma görevleri yoktur. Eserde olayın geçtiği sahne düzenini (dekoru) süsleyen birer unsur olarak yer alırlar.

KAYNAKÇA

- Aktaş Şerif 2013, *Anlatma Esasına Bağlı Edebi Metinlerin Tahlili*, Ankara.
- Aktaş, Şerif 1991, *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*, Ankara.
- Armutlu, Sadık 1998, *Zatî'nin Şem' ü Pervâne Mesnevisi* (İnceleme Metin), Yayınlanmamış Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi SBE, Malatya.
- Armutlu, Sadık 2009, "Kelebeğin Ateşe Yolculuğu: Klasik Fars ve Türk Edebiyatında Şem' ü Pervâne Mesnevileri", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, sayı 39, Erzurum.
- Aytür, Ünal 1970, *Henry James ve Roman Sanatı*, Ankara.
- Boynukara, Hasan 1977, *Modern Eleştiri Terimleri*, İstanbul.
- Forster, E. M. 1982, *Roman Sanatı* (çev. Ünal Aytür), İstanbul.

Özdemir, Emin 1990, *Edebiyat Bilgileri Sözlüğü*, İstanbul.

Özon, Mustafa 1967, *Yazmak Sanatı*, İstanbul.

Sazyek, Hakan 2013, *Roman Terimleri Sözlüğü*, Ankara.

Stevick, Philip 1988, *Roman Sanatı* (çev. Sevim Kantarcı), Ankara.

Tekin, Mehmet 1989, *Roman Sanatı ve Romanın Unsurları*, Konya.

Wellek, R.-Waren A. 1983, *Edebiyat Biliminin Temelleri* (çev. Ahmet Edip Uysal), Ankara